

ԴԻՍՇԵԿԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՅՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

1906

„Droschak“

ORGANE

de la Fédération

Révolut. Arménienne.

ԴՐՈՇԿ

Adresse:
 RÉDACTION DU JOURNAL
 „Droschak“
 GENÈVE (Suisse)

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՁՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

ԴՈՒՄԱՆ ՄԵՌԱԻ,

ԿԵՑՅԷ ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐԸ

Նոր ուկագ—»լուծում եմ Գուժան«: Բամանուկեան այլասեռած տոհմի փուշ շառաւիղը, վիժխարի իր ունչութեան մէջ, և ոչինչ՝ գահական բարձրութեան վրայ, դարձեալ մի անգամ դրժեց իր օգոստափառ խոստումը,—պատուեց հոկաեմբերեան մանիֆեստը, սեփական բերանով թքեց իր ստորագրութեան վրայ, դարանամուտ գողի նման փակեց Տաւրիկեան պալատի դռները և եզակի լրբութեամբ «հայր» տիտղոսը իր ոճրագործ ճակատին դրօշմած՝ կոչ է անում, սրբա-յական կոչ, յղաւակներին համախմբել իր շուրջը՝ սրբազան հայրենիքի վերածնութեան համար:

Գահական խաբէութիւն: Ոչ թէ «սրբազան հայրենիք», այլ «սրբազան խուլիգանութեան» վերածնութիւնն է այդ, որ հովանաւորած Պետերհոֆեան աւազակախմբի արիւնոտ վահանով՝ պիտի փորձի սարսափի մէջ խեղդել Մեծ Յեղափոխութիւնը, արիւն, կրակ և աւեր տարածել բոլոր վայրերում, ուր դեռ կայծում է միտքը, խիղճը, աշխատանքը, ուր դեռ հընչում է յեղափոխութեան շեփորը, միապետութեան թաղման այդ վաղաձանօթ ահազանգը:

Մարդակերների վոճմակը, առժամապէս ցրած իր անմատչելի դիրքերից, բայց վերջերս խրախուսած «բոսաբի» փոխառութեամբ և ներքին «չափաւորներով», ուշքի է գալիս, գլուխ է բարձրացնում: Հնագոյն ինկվիզիտորը, Պոբեդոսոսցեվ, նորից ոտք կոխեց «խուլիգան» պալատը. մայր-թագուհին, այդ գարշելի կեղտը մայր անւան, վերստին գրաւեց կորցրած դիրքը: Տրեպով, Իգնատիեվ, Գուրնովո, Ստոլիպին մարդափազանները ժպիտով շտկեցին կորացած մէջքերը, և շրջապատւած անձնէրների զօրախմբով՝ ստեղծագործեցին յուլիսեան մանիֆեստը, մի մարտահրաւէր բանական Ռուսաստանին, սպառնալիք ոչ միայն բաղջրութեան Գումային, այլ և նրանց, որոնք խօսքի հետ ուղմբ ունեն, ճառերի տակը՝ դաշոյն...

Այդ անարգ մանիֆեստը՝ սարսափի, երկչոտութեան և բարացած մտքի յուսահատական կոչ է, մէկը այն անթափ պաշտօնագրերից, որոնք դարեր ու դարեր

պիտի կազմեն սլավ միապետութեան անջնջելի նախատիւրը: Եւ նրա անանուն ու ծիրանակիր հեղինակները, խելագար երկիւղից, յիմարացած իշխանութեան կորուստից, տգէտ պատմութեան մէջ, կուրացած ու գլխակորոյս՝ անկարող են նախատեսներու, որ յուլիսեան «պետական հարածը» ազդակն է հանուր ցնցման, աղբիւրը ժողովրդական անծայր ատելութեան, որը՝ այսօր չէ վաղը պիտի պահանջի, իբրև գրաւական և հատուցում, Գահակալի գլուխը, Չմեռային պալատի աւերումը, և կորուստը ոճիրի բոլոր հեղինակներին, մինիստր թէ գեներալ, թագուհի թէ թիկնապաշ...

Վաղամեռիկ Գուժան յեղափոխութեան խցանն էր: Անգլուխ նիկոլայ այդ չ'ըմբռնեց: Տաւրիկեան պալատի օրինագծերը՝ պատւանդանը խաղաղ ընթացիկների: Հարազակեան կամարիլլան այդ չ'ը հասկացաւ: Եւ ահա 70 օր շարունակ ի լուր աշխարհի տանջւած ժողովրդին հանգստութիւն և համբերութիւն քարոզող կաճաւոր, հիասթափւած «փոքրիկ աստծու» ստոր խաբէութիւններից, վիրաւոր՝ ցարական մտրակից, որ ուկագ անունն է կրում, ցնցեց, յեղափոխեց, և հպարտ ֆինլանդիայի գիրկը ապաստանած՝ հնչեցրեց իր պատգամաւորական կոչը.

«Քաղաքացիներ... Ոտի կանգնեցէք՝ պաշտպանելու ձեր իրաւունքները... Կառավարութիւնը իրաւունք չ'ունի, աւանց ժողովրդական ներկայացուցիչների համաձայնութեան, հարկ հաւաքել և ժողովրդին զինուորական ծառայութեան կանչել: Հետեւաբար ո'չ դրամ և ո'չ զինուոր... Կոպէկ մի տէք գահին, և ո'չ էլ զինուոր բանակին: Հաստատուն եղէք ձեր մերժման մէջ: Ոչ մի «յոժ չէ կարող դիմանալ ժողովրդի միաբան և անբնիճելի կամքին»:

Մարտական խօսքեր են դրանք, արտասանւած երեկեան չափաւորներ ի բերանով, անվստահութեան պաշտօնական քէ՛ դէպի ցարը, դէպի պալատը, դէպի ըէժիմը: «Ոտի կանգնեցէք» — ահա օրւայ ազդանշանը, քաղաքական միակ հաւատամբը ուղղած աշխատաւոր ժողովրդին, նրան, որ տանջեց, բայց հաւատաց, ու հաւատալով ոտի տակ գնաց...

Այլ ևս ոչ մի հաւատ, ոչ մի զիջում, ոչ մի ուղերձ: Կոխ յանուն ազատութեան, ազստամարտ՝ յանուն ժողովուրդների: Ժողովրդական կամք՝ միապետի կամքի փոխարէն — ահա միակ գրաւականը, ապահովութեան միակ յենարանը:

Գուժան մեռաւ, կեցցէ՛ ժողովուրդը:
 Գուժան մեռաւ, կեցցէ՛ սահմանադիրը:

Ն Ա Խ Ա Տ Ի Ն Գ Ե Ի Ր Ո Պ Ա Յ Ի Ն

խորագրաց յարգանքով է, որ հրատարակում ենք «Գրօշակի» մէջ Է Լ Ի Գ Է Բ Ը Կ Լ Ի Է Ի այս սքանչելի տողերը, նւիրած մեր ստուապանքին և մեր դատին: Գա Փրանսերէն անտի Գ Է Լ Ի Գ Է Բ Ը Կ Լ Ի Է Ի հարազատ խորհրդանշաններն են, որ պատեհ ենք համարում ի լոյս ընծայել՝ հռչակաւոր աշխարհագրի մահաւան առաջին տարեդարձի առիթով:

Աշխարհի վրայ կա՛յ արդեօք մի վայր, որու անուով կարեմայ մեզ աւելի յուզել քան «Հայաստան» անուով:

Մտածող մարդկութիւնը միշտ պիտի պահէ Հայաստանի համար ինքնարուխ յարգանքի զգացումը, որ ասիական հմուտիւնը մեզ կտակած է: Մեր ոգիին աչքերու առջև միշտ պիտի ցգի Մասիսի, մեր պատմական և աւանդական Արարատի, գերապահծ և այնքան հրաշալիօրէն կանոնաւոր պատկերը: Անշուշտ հիմ հրաշքներու սնանկատուութիւնը շնչւած է և անոր զագաթիմ փալիլոդ սպիտակութեամբ վրայ այլևս չեն փնտոներ սևորակ կտորները ճապանքիմ, ուր իբր թէ մեր նախահայրերը ապաստանած են: Բայց խորհրդամշանները այսուհետև անօգուտ են, որովհետև բնագէտներու, ազգագիրներու, պատմագիրներու գիտութիւնը մեզ կ'ըսէ թէ Հայկական բնաշխարհը որքա՛ն կարևոր եղած է բոյսերու, կենդանիներու և ժողովուրդներու ցրումին մէջ: Այդ վայրը՝ գերագանցօրէն հասարակաց հայրենիքն է, կամխագոյմը մեր մասնաւոր հայրենիքներու: —Ֆրանսացիներ, անգլիացիներ, գերմաններ և իտալացիներ, բոլորս դեռ կ'երագանք տեսնել այդտեղ՝ վերին Ասիոյ մէջ՝ երեսը կովկասիմ դարձուցած այն մեղրական վայրը, որ մախմիքներու օրրանը եղաւ:

Սակայն ժառանգակամ փառքը միշտ բախտաւորութեամ հետ չ'ընկերամար: Նորագոյն բոլոր ժողովուրդներու մէջ կա՛յ մէկը, որ յժբախտութեամբ գերագանցէ հայ ժողովուրդը: Քաղաքական երեք տարբեր հատանների բաժնուած, ոչ մի տեղ անոնք չեն մկատելի իրենց տան մէջ: Ամէն տեղ օտարի մօտ կը բնակին և քանի՛ անգամներ այդ օտարը եղած է մոյմպէս և իր հարստահարողն ու թշնամին:

Ե՛րբ ուրեմն «ազգերու համամայնութիւն» կոչւածը պիտի կրնայ մոռացնել տալ թագակիր դահիճներու մկատմամբ ունեցած իր ստորութիւնը, իր վատութիւնը: Մեր վրայ ծամրացող բոլոր ստորացումներէն չկայ մէկը, որ աւելի ծամր ըլլար, աւելի դժարակիր: Եւ իրենց միամտութեամ մէջ՝ յժբախտ հայերը դեռ մեզի պատիւը կ'ընեն իրենց ծայմը դէպի մեզ բարձրացնելու, մեզ՝ դաւաճաններուս, վախկոտներուս և կեղծաւորներուս, որ մի քանի ամչկոտ բառերով գանոնք կ'ուղարկենք տիրոջ մը կարեկցութեմէն միւս տիրոջ գթութեամբ, — այսինքն մահէն ի ստրկութիւն, ստրկութեմէն ի մահ:

ԷԼԻՋԷ ԲԸԿԼԻԻ

«ԳՐՕՇԱԿԻ» ԱՐԳԵԼՈՒՄԸ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

Վերջին լուսին տեղեկութիւն ստացանք, որ «Գրօշակի» մուտքը արգելւած է ամբողջ Պարսկաստանում: Ահա պաշտօնական կարգադրութեան հարազատ պատճենը:

ՓՕՍՏԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

3 յուլիսի, 1906
 № 319
 Թ Ղ Ն Ր Ա Ն
 ՓՕՍՏԵՐԻ ԵՒ ՄԱՒԱՍՏՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ Ա. ՎԵՐԱՏԵՆԻՅԻՄ

Պատիւ ունիմ ձեզ ծանուցանելու, որ կառավարութիւնը արգելեց մուտքը և տարածումը Պարսկաստանում հայոց «Գրօշակ» լրագրի, որ խմբագրւում է ժընեվի մէջ հայ յեղափոխական կոմիտէի ջանքերով:

Գուք կը բարեհաճէք ուրեմն հրահանգ տալ ձեր տեսչութեան ներքոյ գտնուող դիւանատանը՝ որ այդ լրագրի համարները գրաւեն և ձեզ ուղարկեն: Այդ օրինակները պիտի ոչնչացնեն ձեր ներկայութեամբ և պետք է կազմել արձանագրութիւն՝ ընդունւած ձևով:

Նոյն արգելումը վերաբերում է և այլ և այլ յեղափոխական բրօշուրներին, հայերէն լեզուով, որոնք մի քանի ժամանակից ի վեր մտցնւում են Պարսկաստան՝ բաւական մեծ քանակութեամբ: Այդ բրօշուրները պետք է ենթարկին նոյն վիճակին, ինչ և «Գրօշակը»:

Պ դիմաց մարտային և փոստային միջնատրի
 Ընդհանուր զանձարանի կառավարիչ
 (Ստրագրուքիւն)

Պարսից իշխանութեան այդ անտեղի, չը մտածած և անարդար կարգադրութիւնը մի օրգանի վերաբերմամբ, որ 16 տարուց ի վեր ազատ մուտք ունի այնտեղ և որը երբէք չէ զբաղւել այդ երկրով և նրա կառավարութեամբ — միայն մի բացատրութիւն ունի, այն՝ որ այդ կարգադրութիւնը տեղի է ունեցել ցարի կառավարութեան ճշման սակ և նրա պահանջմամբ: Մենք հաստատ և գաղտնի տեղեկութիւն ունենք, որ այդ արգելման մասին դիմումն է եղել Թէհրան գեռ անցեալ տարի յունիսին՝ առիթ բռնելով 1905 թի «Գրօշակի» № 5-ը, ուր զետեղւած են խիստ յօգւածներ ցարական թեժիմի դէմ: Եւ կամենալով հաճելի լինել Թէհրանի ուստայ դեսպանութեան՝ պարսից իշխանութիւնը հրամայում է բռնել և այրել «Գրօշակը» և «Գրօշակի» խմբագրութեան բոլոր հրատարակութիւնները, մինչդեռ նոյն երկիրը մուտք ունին եւրոպական և ուսական ամեն տեսակ թերթեր...

Եւ իլրումն այս կարգադրութեան, թուրքիւմ, ինչպէս մեզ հեռագրում են այնտեղից, արդէն գրաւենք և այրենք «Գրօշակի» վերջին՝ 6-րդ համարը, ամբողջ կապոցներով: Նոյնը և սահմանադրի մի քանի այլ քաղաքներում:

«Գրօշակը» երբէք մուտք չ'ունի Թիւրքիա, — դա բնական է նրա մուտքը արգելւած է և Ռուսաստան, նոյնիսկ հսկատեճերեան կոմիկ մանիֆեստից յետոյ — այդ էլ հասկանալի է: Բայց արգելք դնել և Պարսկաստանի համար — դա մի կարգադրութիւն է, որի հետ մենք հաշուել չենք կարող և չենք ուղում:

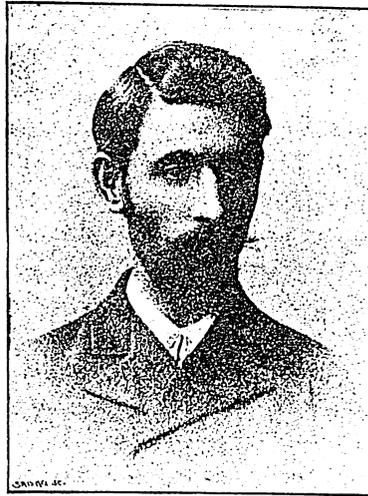
Արձանագրելով այս փաստը, «Գրօշակի» խմբագրութիւնը միաժամանակ հարկաւոր դատեց դիմել Թէհրան՝ պարսից բարձր կառավարութեան, բողոքելով յիշեալ կարգադրութեան դէմ:

ԱՐԻՒՆՈՏ ՏԱՄՆԱՄԵԱԿ—ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՇՆ

(1896—1906)

Մ Ա Ր Տ Ի Կ
(Չեչախյան)

Պ Ե Տ Օ
Ա. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
(Իսեմակցական)

Մ. ԱՌԵՏԻՍԵԱՆ
(Արմենակաց)

Ն Ի Ի Ր

Կուսի գոհացում միացող յեղափոխականներին

Յունիս երեք...

Յիշատակները ուժգին թափով յուզում են կրկին, արիւնտ օրերի արիւնտ յիշատակներ... Ուղիղ տան տարի առաջ էր, երբ սփրազորի հրեշային բազուկը Վանի վրայ էլ բարձրացաւ, մահացու հարած տալու հայ ժողովրդին Աւ պայթեցին հրացաններ, շողացին դաշոյններ, սև ծուխը բռնեց երկինքը...

Տանամեակը լրանում է շին վերջերը թող բացւին... Թանկագին սուրբները թող վեր կենան մնաւոր դաշտերից ու խօսին մեր սրտին Անտահման սգևորութեամբ ու հիացմունքով յիշե՛նք կրկին աննման Աւետիսեան, վառվառ Մարտիկ, մեր անմահ Պետոն և այն ծաղկահասակ կեանքերն ու հերոսները, որոնք նրանց հետ կիզեցին առեւտրի, Գարահիտարի, Բարթողիմէոսի կոհնքներում և անբաղք Մուշեղի հետ միասին Սարմատի լեռների վրայ կուրծք տեցին՝ արիւնտուած հայրենիքը պաշտպանելու համար: Ո՞վ տեսաւ նրանց մահը բարձր ու ձիւնապատ սարերն էին միայն արձագանքում այն հունդիւնները, որ անարգ դուշմանի գնդակից ընկած հերոսները արձակում էին մահաւան ժամին, մինչ կարմիր արիւնը ժայթքում էր լայն վերջերից ու ներկում հայրենի հողը: Սիրելիների քնքար ժառանգը չծածկեցին մահաւան տագնապից լայն բացած աչքերը, որոնք մնացին բաց, միշտ բաց, դեպի վեր՝ կապոյտ երկինքին յառած: Այն ուր պատանի մէջ չհիթած թեյ նրանց մարմինը, ատուածային մեղեդիները չհնչեցին գազալների շարժը և անուշահոտ խուճկը չծխաց նրանց անյայտ շիրմների վրայ: Շատերին մայր հողը էլ չգրկեց, ու անթաղ բաց երկնքի տակ մնացած դիակների վրայ գեղերն իր ցոյլ սփռեց, ցերեկն իր սրերը և անձրևն ու կարկուտը իրենց հեղեղներով սողեցին նրանց, մինչ գեղատիշ ուրուրները ու արձիւններն պտոյտ էին տալիս ընկածների գլխին... Անցաւ տաս տարի. քամին ցրեց նրանց անձիւնները, բայց հերոսների պայծառ յիշատակը արեւից էլ վառ շողեր է սփռում:

Ծնողներ, շնչացեք կրկին թանկագին անուշները ձեր որդիների, որոնք նոյնպէս ընկան ահեղ պայքարում: Քայրերի յիշեցե՛ք ձեր եղբայրներին, որոնք մեռան ձեր պատուի պաշտպանութեան համար: Հարսներ, մի՛տ բերե՛ք ձեր փեսաներին, որոյ ծաղկալից կեանքի թելը կտրեց անարգ դուշմանը: Սովորեցե՛ք ամենքին, որ մեր զժքախտ երկրում արիւնը արիւնով է մաքրում միայն: Եւ դու, արիւնի ու տառապանքի առաջնում միտաւ յերիտաւոր սերունդ, տաս տարիների յառահասութեան ու լքումի շրջանն անցկացրիր, զարթիր և յառաջ տար այն գործը, որի գրօշի տակ ընկան ձեր մեծ եղբայրները: Անարգ գուշմանը քար ու քանդ կանի մեր անտէր երկիրը, ծխացող աւերակների, սեւացած դիակների մի կոյտ կը գարձնի, եթէ հուճկու բազուկով դէմ չկանգնես և կուրծքը լայն բացած չկուես նրա պաշտպանութեան համար: Եթէ շայտես իսկ, դէ՞մ կը մուսնիս հերոսի մահով, այն դիտակցութեամբ, թէ պարտականութիւններից ամենից վտեմը կատարած եղար. յիշիր Պետոն, Մարտիկին, Աւետիսեանին և նրանց հետ ընկած բոլոր կորիճներին և սրտի խորքերից շնչիր:—Յարգանք ձեր յիշատակին, ձեր մահը զուր չէ անցած. ահա մենք վերցնում ենք այն զրօշակը, որի տակ ընկաք դուք, և յառաջ կը դիմենք: Յուսահատութեան, լքումի բազուկներին՝ ձեր յիշատակը մեր սրտին այժ, մեր հոգիներին կրթով, մեր քայլերին վստահութիւն պիտի տայ:

Յարգանք ձեր

Տ. Յ. Դ.
Վասպուրականի Կ. Կոմիտե

Վ. Ա. Ն.
3 յունիսի, 1906

ՅՈՐԴՈՐՆԵՐ ԵՒ ՀՐԱՆԱԳՆԵՐ ՀԱՅԳՈՒԿՆԵՐՈՒՆ

(Անխիպ ձեռագրէ մը)

II

Մեր մէջ յաճախ արծարծւած է հայ-քրդական միութեան միտքը և դեռ կը խօսուի ատոր մասին: Համակրելի միտք, բայց դժբախտաբար առ այժմ անիրագործելի:

Ինչո՞ւ քիւրդը միանայ հայու հետ: Մէկ կողմը ձրգեմը կրօնական և ցեղային տարբերութիւնները, որ ներկայիս մէջ դեռ ևս մեծ դեր կը խաղան: Քիւրդը լիովին ձեռք բերած է իր «ազատութիւնը». ոչ զօրք կուտայ և ոչ տուրք, ոչ կը թալանւի, ոչ ալ պատիւը կը բռնաբարւի: Այս չարիքներէն ապահով և ազատ մնալէ զատ՝ ինք զինւած քեզ կը թալանէ, կը սպաննէ, քու պատիւդ կը բռնաբարէ, քու հարստութիւնդ և քրտինքով ձեռք բերած օրական ապրուստդ ձեռքէդ կը խլէ ու կուտայ հրացանի, կը գտնէ առատ փամփուշտ, կը հեծնէ լաւ ձի մը ու ազատ կը պտտի լեռներն ու դաշտեր:

Մեզմէ շատերը խօսեր են քիւրդ ցեղապետներու հետ: Անոնք այս միտքը յայտնած են թէ «Մենք օրւան եղանակին կը հետևինք: Չեր շարժումներուն, պատրակով կառավարութիւնը մեզ թող տւած է ամէն բան ընելու և վայելելու: Այսօր այսպէս կը վարւինք և եթէ վաղն ալ որևէ փոփոխութիւն մ'ըստացաւ երկիրը, այն ատեն ալ կը հետևինք այդ փոփոխութեան»: Եւ կատարեալ անկեղծութեամբ ձշմարտութիւնը կը խոստովանին ըսելով. «Մենք ձեզ կը սպաննենք, կը հալածենք, կ'անպատենք, եթէ ուզենք ձեր աղջիկները կը փախցնենք, կառավարութիւնը ոչինչ չընել մեզ, ընդհակառակը՝ կը քաջալերէ»:

Քիւրդերու մէջ կան անհատներ, որոնք որոշ բարիք և ծառայութիւն կ'ընեն մեզ, այն ալ շատ քաղտնի: Ասոնք ալ կառավարութենէն դառնացածներ են: Կառավարութիւնը կամ հայրերնին քսորած է կամ պապերնին: Կան նաև բացառիկ անհատներ, որոնք գիտակցութեան եկած են, կը տեսնեն կառավարութեան ըրած գազանութիւնները և կը մտածեն իրենց ապագան, և մեզ կ'ընեն մասնաւոր բարիքներ, բայց շատ վախով և զգուշութեամբ: Կառավարութիւնն է քիւրդերուն ամէն բան թելադրողն ու թող տուողը: Ռուսական սահմանէն բռնած մինչև երկրի խորքերը բոլոր քիւրդ ցեղերն սուլթանի համար՝ բերդեր և թնդանօթներ են: Քրդական ցեղերը շատ ու շատ են, Հայտարանցին, Զալալցին, Սիփիկցին, Հասնանցին, Ճիպրանցին, Շէկայ տունը, Պէլլկցին, Պարցին, Խեղապանցին, Պօզկցին, Պոտկանցին, Խիանցին, Սուլուլցին, Բագրանցին, Ռըշկոթանցին, Մլանցին և դեռ շատեր: Այս բոլոր ցեղերը կրնան 15000 զինւած մարդ հանել չը հաշւած այն ցեղերը, որոնք զէնք չունին: Ասոնք կ'ապրին մեր երկրի մէջ՝ տարածւած պարսից և ուստաց սահմանադուխները, Վանի հիւսիսային կողմը, Ալաշկերտ, Սիփան, Բաղէշ, Խնուս, Սասուն՝ մինչև Տիգրանակերտ:

Այս բոլոր ցեղերը այն ժամանակ կը միանան մեզ հետ, երբ սուլթանական գազանային ըէժիմը երկ-

րէն վերանայ: Այսօր մենք մինակ ենք կուտը և կը տանջւինք անոնց ձեռքը, վաղն ալ երբ երկիրը մեր ջանքերով և արիւնով փոփոխութիւն մը կրէ, պիտի միանան մեզի հետ և հաւասար իրաւունքի տէր պիտի դառնան, ինչպէս իրենք ալ կ'ըսեն:

Որևէ ցէ տեղ երբ քիչ մը ուժ կը կազմենք, ուժի ազդեցութեան առջև կը խոնարհին, և կը սկսին բարեկամութիւն ընել, բայց երբ կառավարութիւնը կը հրաւիրէ և հրաման կ'ընէ զարնելու, ամենէն առաջ նոյն բարեկամութիւն ընող ցեղը կուգայ զարնելու. եթէ չգայ, կառավարութիւնը որևէ պատճառ մը բռնելով կը յարձակի նոյն ցեղի վրայ և կ'ոչնչացնէ: Երբ նոյն ցեղը կը տեսնէ որ կառավարութեան հրահանգով 10 - 20 ցեղեր եկած են կուտելու, ինք չէ կարող չէզոք մնալ. ստիպւած է մասնակցելու: Մեր խօսքը այն ցեղերու մասին է, որոնք կառավարութենէն ցուած են և անոնց թիւը շատ աննշան է:

Սուլթանը առ հասարակ բոլոր ցեղերու շէյխերուն և ցեղապետներուն նշաններ և մասնաւոր ընծաներ կը զրկէ միշտ և շէյխերը կ'աշխատին ցեղերն իրարու հետ հաշտ պահել: Երբ կառավարութիւնը պատերազմի հրաման տայ, առաջ շէյխերը վեր կը կենան, իսկ ժողովուրդը ստիպւած է հետևելու խոնարհութեամբ:

III

1. Քիւրդ անհատներու հետ բարեկամութիւն և յարաբերութիւն ունեցիր, բայց չըլլայ որ վստահի, միշտ զգոյշ մնացիր: Անոնց բարեկամութենէն այսպէս օգտուես. անոնք բոլոր դրամով քեզի համար արծիճ, վառօր, ծծումբ և ուրիշ նիւթեր կը բերեն:

2. Կը պատահի որ քիւրդերը կը հիւրասիրեն քեզ, հաւատ չընծայես: Կամ անոնց հացը չը պիտի ուտես, կամ եթէ չես ուզեր զանոնք անպատել, սեղանին քեզի հետ նստեցուր շատ յայտնի քիւրդեր՝ աղաներէն:

3. Քիւրդերու հետ բարեկամութեան ժամանակ սովորաբար գէնքի փորձերի կը հրաւիրին քեզ, պէտք է որ միշտ լաւ նշան աւնողներ վերցնես հետդ:

4. Կուի ժամանակ առհասարակ պէտք է քիւրդէն զգուշանար: Անոնք աւելի ընդունակ են կուտելու. ծանօթ են դիրքերուն, իրենք զիրենք լաւ կը պահեն և օձի պէս դիրքէ դիրք կը սողան: Իսկ թիւրք զօրքը տեղին անծանօթ է և թագնալի չէ կարող. անոնք կը նային հրամանատարի հրամաններուն և փողերու ձայնին: Տասը Փէգայի ուրախութեամբ կը կուտին 100 - 200 զինուորի դէմ: Եղած է ժամանակ, որ տասը հոգիով կուտած են 1000-ի դէմ և առանց զոհ տալու յաջողութեամբ դուրս են եկած: Ահմանագլխի քիւրդերը թէև զինւած են կամուսաւոր հրացաններով, բայց առանց զօրքի օգնութեան կուտել չեն կարող:

5. Կուտներու ժամանակ զօրքերը Փէսերնին, իսկ քիւրդերը քուտի կանցնեն հրացաններու ծայրը և կը խաղցնեն, կամ կը գնեն քարերու կամ դիւղի պատերու վրայ և կը խաբեն ձեզ, որ պարսպ տեղ փամփուշտ վատ էք: Չիմի թէ խաբելք, գիտակով նայեցէք և յետոյ զարկեցէք՝ եթէ երեցողը իսկական գլուխ է: Առհասարակ երբ անոնք գան՝ սալաւաթ կուտան, մեծ հարայներ կ'ընեն և իրարու կ'ըսեն «հայ փախան, հայ փախան»՝ զիրար քաջալերելու համար: Աղմուկ, աղաղակ կը բարձրացնեն, ձայներնին երկինք

գետին կը լեցնէ, երբեմն շան պէս կը հաչեն, գայլի պէս կ'ուռնան. ամէն մէկէն մի տեսակ ձայն կուգայ, որ պէտքի դուրս շփոթելիք: Ոչ մի կարևորութիւն չտաք. դուք լաւ խփելնուդ նայեցէք. երբեմն դուք ալ հարայ հուրայ ըրէք և պօռացէք թէ՛ »ձեր գնդակները մեզ չեն հասնիր, մօտեցէք կուրիք«:

Երբեմն ալ խորամանկութիւններու կը դիմեն. օրինակ մէջերին ճարտար մը կողքը կուտայ ձեր կողմը, երկու քայլ վազելով կ'երթայ, դուք՝ զարնւած կարծելով՝ կը բարձրանաք նայելու, այն ժամանակ անոր միւս ընկերները ձեզ լաւ կը տեսնեն և կը զարնեն: Նա զարնւած չէք, դիտմամբ կ'ընէք. նորէն վեր կը կենայ և կը մտնէ քարերու ետևը: Զգոյշ եղէք, որ այս ձևի խորամանկութիւններուն զոհ չ'երթաք:

Ա Ն Գ Ր Ա Ն Ի Կ

Զ Օ Ր Ք Ն Է Լ Է Ը Մ Ր Ո Ս Տ Ա Ն Ո Ւ Ս

(Ճրգաբերական)

Ը ն կ ե ը ն ե ը !

Գերագոյն ոճիրներից մէկն էլ կատարելու վրայ է: Ռուսական յանցապարտ կառավարութիւնը՝ տարւած նեղ կաստայական տենչերով՝ հոգեվարքի օրերին անանգամ շարունակում է արեան և սարսափի իր քաղաքականութիւնը: Յանձին ամենուրեք տարածւած զինւորական դատարանների՝ նա դիւալին սառնասրտութեամբ և փութկոտութեամբ հնձում է բազմաթիւ հերոսական կեանքեր և ոտքից մինչև գլուխ արիւնաշաղխ՝ երազում է թէ այդօրինակ անարգ զէնքերով կարող կը լինի վերջ դնել ժամանակակից անարխիստիստի և վերականգնել գահաժողով իշխանութիւնը:

Նորկանք և անծայր ատելութիւն, ահա այն զգացումը, որով համակւած է այժմ բովանդակ զգացող և պայքարող Ռուսաստանը: Բազմամիլիոն ազգաբնակչութեան մէջ էլ խաւ չը մնաց, որը շարունակէր բարեացակամ լինել դէպի կառավարութիւնը: Բուրժուազիան անգամ վերջնականապէս երես է դարձրել բիւրօկրատիստից, նա ևս իր փրկութիւնը տեսնում է ներկայ կարգերի տապալման և բուրժուական նոր կարգերի վերստեղծման մէջ:

Միակ հզօրագոյն պատւանդանը արդի կառավարութեան մնում էր զօրքը, նա ևս այժմ՝ «դաւաճանում է»: Գլխադաշնութեան և բանւորութեան առաջընթաց շարժման ազդեցութեան տակ սելիների և թնդանօթների այդ համատարած բանակն անգամ կամաց կամաց արթնանում է և կանգնում յեղափոխութեան կայուն և հերոսական ուղիի վրայ: Եր երկաթէ բառնակներով նա ևս գալիս է խտացնելու պայքարողների առանց այն էլ բազմաթիւ շարքերը և այդպիսով մօտեցնում է վերջին և յաղթական ճակատամարտը:

Իսկ խելագար կառավարութիւնը տակաւին չէ մտնում կուրի իր հին ձևերը, գնդակահարութեան և յարաձուն կախաղանների իր յաճախ սրբագործւած քողարկանութիւնը:

Այսօր մենք կանգնած ենք նիւթուղ նոր ոճիրների դիմաց: Զինւորական դատարանը այսօրւանից ունկընդրում է Մինգրէրեան գնդի 27 զինւորների գործը:

Բաւական չէր այն, որ վերջիններիս շրջապատել էին միտինգի ժամանակ, դաւադրը նկատումներով մի քանիսին սպանտուել և վիրաւորել, այժմ նորից սպանում են մեր առանց այն էլ վիրաւոր ուշագրութիւնը սոցորել զոհուող նահատակների նորանոր տեսիլներով:

Ը ն կ ե ը ն ե ը , լաւ իմացէք, որ ռուսական բռնապետութիւնը ապրում է իր գոյութեան վերջին հէքը և որ մեր դիմացկանութիւնից և համերաշխութիւնից է կախւած նրա վերջնական տապալումը: Արձագանք տանք ընկեր զինւորականների վերաբերմամբ կատարուող եղբունագործ անարգարութեան, դադար տանք մեր բոլոր պարագմունքներին և թող որ ապուշ կառավարութիւնը մի անգամ ևս զգայ, որ իր բոլոր քայլերին հետևող կայ, որ աշխատաւորների կազմակերպւած բանակը ամեն ռոպէ պատրաստ է նոյնիսկ արեան և ծանրը զրկանքների գնով մաքառելու ամեն տեսակ վայրագութիւնների դէմ:

Կորչի զինւորական դատարանը!
 Կորչի մահւան պատիժը!
 Կեցցէ ժողովրդի և կուռղ զինւորների միութիւնը!
 Կեցցէ Հայ Յեղափոխական Գաշնակցութիւնը!

Հ. Յ. Դ. ԹԻՖԼԻՍԻ ԿԵՏՐ. ԿՕՄԻՏԷ

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ի Վ Ի Ճ Ա Կ Ը

Ն Ա Մ Ա Կ Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա Յ Է Ն

ՄԵՐՄԻՆ, 8 յունիս

Թլանի խնդիրը տակաւին առկախ կը մնայ: Կիլիկիոյ կաթուղիկոսը հրաժարեցաւ և միշտ կը պնդէ իր հրաժարականին վրայ: Այս նամակաւ բանի մը լրացուցուցիք տեղեկութիւններ կ'ուզէինք տալ այդ հարցի մասին:

Գաղթականներու տաճկական յանձնախումբը իր տեղեկագրին մէջ երկու պատճառաբանութեան վրայ կը հիմնէ թլանը գրաւելու համար, զորս հեղքելու համար հետևեալ փաստագրերը կը գտնին Կիլիկիոյ կաթուղիկոսութեան ձեռքը: ա) Թլանը դարերէ ի վեր այս վանքին կը պատկանի. այս սեփականութիւնը կը հաստատէ Գօզան օղլուներու 1257 ուէպիւլէվիլէ 23 (ըստ տաճկական տոմարի) թւակիր մէկ վաւերագրերը: Գիտէք որ Գօզան օղլուներն են որ կիլիկիոյ լեռնային մասին մինչև ասկէ 40—50 տարի առաջ: բ) Էնգարէի վալիին 1266 շէվիլալ 5 թւակիր մի Պուրուլթին (հրաման) գ) Էօզլատի կառավարչին 1276 թւակիր մի պուրուլթին. այս պուրուլթիններով վերոյիշեալ կառավարիչները Գօզանի կառավարութեան հրահանգ կուտան, որպէսզի «Վանքի» սեփականութիւնը եղող Թլանը պաշտպանելի մասնաւորներու ոտնձգութեանց դէմ: դ) Գօզանի դատարանին 1299 հազիրան 16 թւակիր մի վճիռ կը հաստատէ Վանքին իրաւունքը Թլանի վրայ: ե) Տեղային կառավարութեան այլևայլ մագպաթաները (տեղակազիր):

Կառավարութիւնը առժամայէս յետաձգած է գաղթականներու հոն տեղաւորելու խնդիրը. բայց դեռ կը պնդէ որ Թլանը Վանքին սեփականութիւնը չէ և

կառավարութիւնը իրաւունք ունի զայդ գրաւելու. Արիկիոյ կաթողիկոսութեան համար կենսական հարց մըն է այս Ղանքի եկամտին մէկ աղբիւրը թլանի ագարակն է. զայդ գրաւել Արիկիոյ հայ համայնքին հարւած մը տալ է: Արդէն կառավարութիւնն ալ քաղաքական թաքուն նպատակներով է որ թլանը կը գրաւէ:

Ամենավերջին լուրերուն նայելով՝ կառավարութիւնը հաւանօրէն ստիպւած պիտի ըլլայ զիջանիլ...

Աեսարիոյ խնդիրը ժամանակին չը կրցանք տեղեկագրեր Տինամիթի ուումը մը կը գտնուի թուրքի մը բով, խնդիրը հայերուն կը վերագրեն և ձերբակալութիւնները կսկսին: Քսանի չափ հայեր ձերբակալեցան: Քանտի մէջ սոսկալի չարչարանքներու ենթարկած են խեղճերը. միջնադարեան չարչարանքի սիստեմն է որ գործադրւած է, եղունկներուն մէջ շէկացած շամփուրներ խօթել, գիշեր ցերեկ ծեծել և այլն... Չէք կրնար երեւակայել, թէ խեղճերը որպիսի անտանելի տառապանքներու ենթարկւած են. ամերիկացի միսիօնէր մը, *Mrs. Dolle* քննութիւն կատարած և եղբուրթիւնը տեղեկագրած է իր երկրին: Ուէէ ապացոյց չկայ հայերու մեղաւորութիւնը հաստատող, բայց անմեղներն միշտ բանտն են...

ՐՈՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՆՈՐ ՃԱՐԱՆ

(Եւրոպացիի մը նամակէն)

ՏՐԱՊԻՉՈՆ, յունիսի 7

Մայիս ամիսը որ Եւրոպայի մէջ ուշագրութիւն գըրաւող ամիսն է, Տրապիզոնի մէջ ալ հայ կեանքին համար նշանակութիւն ունեցաւ այս տարի իր բեղմնաւոր հանգամանքովը:

Ամսոյն սկիզբները ոստիկանական պաշտօնեաներ գընացին հաստատուեցան քաղաքէն մէկ ու կէս ժամ հեռաւորութիւն ունեցող Չէֆանօս կոչւած գիւղը, սկսան բռնութիւն ի գործ դնել պահանջելով որ Ռուսաստանէն նաւակով վերագարձած զէֆանօսցիներն իրենց յանձնեն: Գիւղացիք իզուր կաշխատեն համոզել թէ իրենք տեղեկութիւն չունին: Օգուտ չընեն: Վերջապէս բաւական ծեծելէ վերջ՝ կը տեսնեն թէ բան մը դուրս չգար այս ընթացքէն, կառնեն իրենց հետ քաղաք կը տանեն միւթար Արթին, Պօղոս Կարաբուլաղեան, Յովսէփ և Մինաս Յովակեան, շանացի Գրիգոր և կը բանտարկեն: Խեղճ գիւղացիք կը տեսնեն որ այս բանտարկութեան վերջը չպիտի գայ, կաշառք տալով կ'ազատին բանտէն:

Ասոնց բանտարկութենէն յետոյ՝ ոստիկանական պաշտօնեաներ կ'երթան 4—5 ժամ հեռաւորութիւն ունեցող Ճօշարա և Կիւշանա գիւղերը և կը պահանջեն որ ցոյց տան տեղը այն ընդէջի թուրք նաւակետին, որ նաւակով հայ կը փախցնէ Պաթում և իբր թէ այդ գիւղերը պահած է եղբր: Կը ծեծեն և կ'սպառնան, սակայն արդիւնք մը դուրս չգար: Այն ատեն Ճօշարացի և կիւշանացի միւթարները և գիւղական խորհրդի անդամները իրենց հետ առնելով՝ քաղաք կը բերեն և կը բանտարկեն: Դոյն ատեն կը փնտռեն շանացի քահանայ Արիստակէս Թորլաքեանը՝ բանտարկելու համար, սակայն նա տեղ մը հիւանդ

պառկած ըլլալուն՝ ձեռք չանցնիր և կ'ազատի այս բանտարկութենէն (արդէն երկու տարւան մէջ երկու անգամ բանտարկեցին յիշեալը՝ առիթներէ օգուտ քաղելով): Կառավարութիւնը տեսնելով որ այս ձերբակալութիւնն ալ արդիւնք մը չտուաւ, կ'արձակէ վերոյիշեալները՝ խստիւ պատահելով որ ասկէ ետքը եթէ իրենց գեղերէն մէկը փախչի Ռուսաստան և կամ հոնկէ վերագառնայ, անմիջապէս լուր տան կառավարութեան:

Ասոնցմէ յետոյ կարգը կուգայ Զիզակաս գիւղին, ուր իբր թէ Ռուսաստանէն վերագարձած գիւղացի մը կայ եղբր. հոն կերթան ոստիկանութեան պաշտօնեաներ. երբ կը տեսնեն թէ իրենց սպառնալիքները, բռնութիւնները օգուտ չեն ըներ, կառնեն կը բերեն հայ միւթարը, գիւղական խորհրդի անդամները, խնդրոյ աւարկայ եղող գիւղացիին հայրը և թուրք միւթարը, հաս կը սպառնան անոնց և ճնշում իգործ կը դնեն, որպէսզի ստորագրեն պատրաստած գրութիւն մը: Այդ գրութեամբ կ'ուզէին հաստատել թէ Տրապիզոնէն առաջնակարգ հայ դերձակ մը Յովհաննէս Փաշաճեան պահած է այդ փախտական հայ գիւղացին: Գիւղացիք, հակառակ եղած ճնշումին, չեն ստորագրեր այդ խաբէական վաւերութեանը և հետեւաբար կը բանտարկուին: Քանի մը օր բանտը մնալէ յետոյ, երբ կը համոզին թէ առանց կաշառքի չպիտի կրնան ազատի այս վիճակէն, կը վճարեն պահանջած գումարը և կերթան իրենց տները:

Ամսոյ 13/26-ին գիշերը խուճը մը հայեր, անգործութենէ և այլ պայմաններէ մղւած, Պաթում պիտի մեկնէին թուրքի մը նաւակով. կառավարութիւնը լուր կ'առնէ, և նոյն գիշերը տեղնուտեղը կը ձերբակալէ 25—30 հայեր, մեծ մասամբ Պայպուրթի գիւղերէն: Տրապիզոնի գիւղերէ եղողները կը փախչին, երկրին ծանօթ ըլլալուն պատճառաւ: Հետեւեալ օրը ասոնք բոլորն ալ կ'աքսորեն, ըստ ոմանց՝ իրենց գիւղերը, ըստ ոմանց՝ Կիւմիւշխանէ քաղաքը, որ ասկէ 3 օր հեռի է:

Մայիս ամիսը այնքան կարեւորութիւն մը չպիտի ստանար քաղաքի համար եթէ համիդեան վարչութիւնը իր մոնկոլեան մէկ խոշոր բարբարոսութիւնն ալ ի գործ չընէր հոս... Ամսոյ 11/24-ին, հայոց Համբարձման տօնին գիշերը, կէս գիշերէն 2 ժամ ետքը, քաղաքին ամենէն կարեւոր հրապարակի վրայ, զօրանոցին առջևը, կախաղան բարձրացուցին 24 տարու համակրելի հայ երիտասարդ մը, Համբարձում Խըտըշեան, որ երկու տարի առաջ իբր յեղափոխական մահաւանդ պատապարտւած էր մարտական խուճը մը կազմակերպելուն և սրիկայ մը սպաննած ըլլալուն համար: Չմոռանանք ըսելու որ նոյնիսկ տաճկական պատժական օրինագրքին յօդուածները նման յանցանքներուն համար երբէք այդքան ծանր, բարբարոսական պատիժ մը չեն տրամագրեր: Սակայն ծայրայեղ հայատեսաց և փառամոլ ընդհանուր դատախազ Իօմէր Լուծֆի պէ՛) ամեն միջոց ի գործ դրաւ այդ պատիժը անօրինելու համար, և յաջողեցաւ: Ինչո՞ւ չյաջողիր. արդեօք Համիդը պիտի խղճար հայ տղային և չպիտի ուզէր ատանկ անիրաւ իրատէ մը հանելու: Չորս ժամ կախաղանին վրայ կը թողուն արդարութեան համար կուող հայ երիտասարդին անշնչացած դիակը և յետոյ կը ձգեն բեռի

սայլի մը մէջ և կը տանեն կը թաղեն հայ տէրտէրի ուղեկցութեամբ, զոր առջի օրուէնէ ձեռք անցուցած էին: Հակառակ օրէնքին՝ դիակը չեն յանձներ իր ծընողքին: Կախարհի վրայ իսկ, համակրելի երիտասարդը «կեցցէ յեղափոխութիւնը» կը գոչէ և երբ կը շարունակէ այս մտաք խօսելը, սև հրամանը կը տրւի և անմիջապէս կը վերջանայ բազմատանջ կեանքը:

Հայ տարրին վրայ շատ խորունկ տպաւորութիւն կը թողու այս խժոճութիւնը: Տաճկաց մէջ ալ շատեր կը գտնուին, որ չեն ախորժիր եղածէն: Տարաբախտաբար, յոյներուն մէջ շատեր կերևան, որ չեն բողոքեր այս օրինակ բարբարոսութեան դէմ և նոյն իսկ առիթէն կ'օգտուին՝ ալ աւելի մօտենալու ստոր կառավարութեան...

Կառավարութիւնը քանի մ' օրէն իվեր լռիկ հսկողութիւն մը կը կատարէ և սակէ վեց օր առաջ ալ Պիթպազարի կողմէ շուկային մէջ զէնք ծախող թուրքի խանութները խուզարկեց և բաւական տորձանակներ ժողովեց: Ամանք կանուխէն լուր առնելով՝ հրացաններ և մեծ քանակութեամբ տորձանակներ պահած էին: Չը հասկցելի թէ Համիդի նենգամտութիւնը ի՞նչ նոր խաղ պիտի խաղայ անտէր, անպաշտպան հայերու գլխին, տարր մը, որ եթէ հանգիստ թողլի, յառաջագիմութեան բարգաւաճման առաջնորդ մը պիտի ըլլայ՝ նոյն իսկ թուրք ժողովրդին: Իսկ աս մեր՝ բոլոր եւրոպացիներուս խորին համոզմունքն է, ինչպէս և անոնց, որոնք քիչ շատ կը ճանչնան Փոքր-Ասիան:

Հ Ա Լ Է Պ, 31 մայիս

Զէյթունի զօրանոցի մէջ գտնուող թիւրք զօրքերու մէջ համաճարակ հիւանդութիւն կը տիրէ. զօրքի մեծ մասը Մարաշ փոխադրած է և մնացած մասը զօրանոցէն դուրս՝ վրաններու տակ կը պահեն: Այս դէպքը սարսափի մէջ կը պահէ տեղային և շրջակայքի կառավարութիւնները, որ սկսեր են Զէյթունի աչքի վարնող կարևոր անձնակազմութիւնները Զէյթունէն հեռացնել զանազան պատրակներով և բանտարկել հոս և մի մասն ալ Մարաշ: Բոլոր շրջականերու մէջ խուզարկութիւններ և ձերբակալութիւններ անպակաս են, և ձերբակալուածները, շատ քիչ բացառութեամբ, կը բերին այստեղ:

Վ Ա Ն, 6 յունիս

Մեր վիճակը առայժմ խաղաղ է: Առհասարակ մեծ և ցնցող դէպքեր տեղի չեն ունենար, բայց սուրբերի և այլ տեսակ խստութիւնները կը շարունակին: Էրզրումի դէպքերը այստեղի թուրքերու վրայ դժբախտաբար շանդարդարձան, ասոնք ոչ մի շարժում ցոյց չը տին մինչև այժմ: Հացի գինը սկսած է իջնել, ցանքերը լաւ կ'երևին: Տեսնենք գիւղացին այս տարի կուշտ հաց պիտի սճտէ:

Մ Ո Ւ Շ, 21 ապրիլ

Կարնոյ մէջ տեղի ունեցած ժողովրդային ցոյցերը հոս ալ ազդու տպաւորութիւն թողին: Տարաբախտաբար մանրամասնութիւններ կը պակսին. կառավարութիւնը միջոցներ ձեռք առած է, որ լուրը չը տարածուի:

Մեր կողմի համար միութարական բան մը չունինք: Մեր անհուն ցաւերի մասին կրկնութիւնները՝ գրեթէ սրտամաշ են եղած: Տնաբանդ հարկահաւաքութիւնը կը շարունակուի, ժողովուրդը իր շարժական հարստութեանէն զրկելէ վերջ՝ հիմայ ալ կը զրկուի հողերէն: Գունդագունդ կը գաղթեն տնով տեղով: այլևս դիմանալ անկարելի է. ապրելու միջոց չկայ: Դիմում, բողոք, գանգատ նշանակութիւն ամենևին չունին. անողորմ բռնութիւնը իր արհաւիրքն ու քայքայիչ դերը կը շարունակէ:

Տ Ր Ա Պ Ի Զ Ո Ն, 8 յունիս

Ամսոյս 10/23-ին Էրզրումէն հասան Պոլսէն խրկուած քննիչները, պետական խորհրդի (չուրայի դէվլէթի) անդամ Մուսթաֆա պէյը և Մուշի նախկին կառավարիչ Հիւսնի պէյը, և նոյն օրն իսկ նաև նստելով՝ ճամբայ ելան Պոլիս իրենց բնութեան համարը տալու համիտական Արգարագատ վարչութեան: Երբ ասոնք Էրզրում հասնելով՝ բնութեան ձեռնարկեցին, իրենց կայան ընտրեցին զինուորական վարչութեան պաշտօնատունը և սկսան հոն կանչել ժողովրդէն այլ և այլ անհասներ: Ժողովուրդը բողոքեց այս ընթացքին դէմ և պահանջեց որ քաղաքապետութեան պաշտօնարանը կատարի քննութիւնը և սպառնացան, որ եթէ այս առիթ մէկը ձերբակալուի, անմիջապէս անգղիական դրօշ պիտի պարզեն, վստահ լինելով որ «Ինկիլիզը» իսլամները աւելի կը պաշտպանէ, քան թէ Համիդը: Քննիչները եղբարական համակերպութեամբ տեղի տւին այս պահանջներուն:

Եթէ ուրիշ նահանգներ չհետևին Էրզրումի և Գասութէմունիի օրինակին, համիդական ռեժիմը շուտ դուրս կ'ելլէ այս կնճռոտութեան մէջէն իր անսահման ճկունութեան շնորհիւ:

Այժմ Էրզրումի մէջ թուրքերը շատ լաւ կը վերաբերին հայերուն, կը խոստովանին որ հայ տարրը թուրք տարրէն շատ կանուխ զգացած է ժողովրդին վրայ ճնշող բեռը. և ազատ համարձակ հակակառավարական նիւթերու վրայ կը խօսակցին, առանց քաշուելու լրտեսներէ և ոստիկաններէ: Արդե՞օք երկար պիտի տևէ այս:

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆԵՐ

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս Ի Ց

I
Թիֆլիս, 22 յունիսի

Սկսենք թնդանթ-գնդացիներէրից, որ՝ թէ շրջակայ բլուրների և թէ Երևանեան հրապարակի ու Գօյօվինսկի պրօսպեկտի վրայ պահանջած թոպէին կրակ ու մահ պէտք է ժայթքեն իրենց սև բերաններից: Ասում ենք «պահանջած թոպէին»... որովհետև Տիմօֆէեֆները շնչերնին բաշած՝ թոպէ առ թոպէ սպասում են ցոյցերի՝ յեղափոխականների կողմից:

Պատերազմական դրութիւնը թիֆլիսում՝ այսօր լիակատար է: Զօրքերը ոտքի է կանգնեցրած. զինուորները ստուար խմբերով «դիրք» են մտել քաղաքի զանազան

Թուրքական գիւղ: Կեդեկուցիա է նշանակած մէկ հայկական և մէկ Թուրքական գիւղերում: Այլաշարաֆ-բէգ Շամշադինովը իշխանութեան առաջ երաշխաւոր դարձաւ, որ քրդերը չեն յարձակուի: Միամտութիւն է հաւատալ այդ աւազակապետի խօսքերին:

Երեւան, յունիս 12

Կեանքը դեռ չէ մտել իր նորմալ ընթացքի մէջ: Հայ ու Թուրք չափազանց կասկածանքով են նայում միմեանց: Իշխանութեան կողմից ոչ մի դրական քայլ չէ արւած անցեալ արեւհեղուցեան պարագլուխ ոճրագործներին պատժելու համար: Միամիտ ժողովուրդը դեռ սպասում է արգարազատութեան, որ մեզանում վարուց է մեռած և պրովօկացիայի ու արիւնոտ դաւերի տակ թաղւած:

Երեւան, յունիս 12

գններաւ-նահանգապետ Կոնստանտինի հեռագիրը ուղղած Կովկասեան Փոխարքային. «Ննձամբ շրջափայտով մօտ օրերս տեղի ունեցած անկարգութիւնների վայրերը, իրերի դուրսբերումը Սուրմալուի դաւառում այժմ բարեյաջող եմ համարում: Յունիսի 3-ից սկսած մինչև այժմ գաւառում սպանութեան դէպքեր տեղի չեն ունեցել: Երկու ալգուլութիւնների ներկայացուցիչներն էլ խաղաղարար մասնաժողովի առաջնորդութեամբ, որ գործում էր անկեղծ և անաչառ, զղջալով փոխադարձ յանցաւորութեան համար, հաշտութիւն կնքեցին, պարտաւորելով ստորագրութեամբ՝ ընդմիջտ վերջացնելու կռիւները: Ատուգելով գոյս, որ յունիսի 2-ին և 3-ին եղած մարդկային զոհերի թիւը հետեւեալն է. սպանւած են 3 հայ և 6 մուսուլման. վիրաւորւած են 2 հայ և 3 մուսուլման: Կոզակների հետ ընդհարելու ժամանակ սպանւել են ոչ թէ 8 մուսուլման, այլ մէկ, մէկ էլ վիրաւորւած և 14 հոգի էլ կարանաւորւած, որոնցից 4-ը վիրաւոր»:

ՇՈՒՇՈՒ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Շուշի, յունիս 9

Մեր շրջանում վերջերս տեղի ունեցած դէպքերը ստիպեցին յեղափոխական խմբերին դուրս գալ սպասողական վիճակից, քանի որ այդպէս էին պահանջում տեղական հանգամանքները: Կազմակերպութիւնը ցանկութիւն ունէր չը պատասխանել անհատական սպանութիւններին, բայց տարաբախտաբար այս կողմերի սպանութիւնները կրում են ոչ թէ անհատական—պատահական բնուորութիւն, այլ համարեա մասսայական և գիտաւորեալ: Խաչէնի դէպքերից յետոյ Շուշու շրջանում հայերից սպանւած և գերւած են մօտ հարիւր մարդ. իսկ գերիներն էլ մինչ այժմ յետ չեն եկել և կասկած չը կայ, որ սպանւած լինեն:

Կուրամիա Թուրքերը, մանաւանդ նրանց ղեկավարները, չափազանց լրբացել են՝ համոզւած, որ կառավարութիւնը իրենց կողմն է և հետեւաբար հայերը վախեցում են: Կազմակերպութիւնը ստիպւած էր, հակառակ իր բոլոր խաղախրոկան ձգտումներին և զիջումներին—պատասխանել նոյնութեամբ թիւրքական յարձակումներին, խուսափելով մասսայական ընդհարումներից: Վերջի 4—5 օրւայ ընթացքում մեր շրջակայ-

քում Թուրքերից սպանւած են 11—12 հոգի: Այդ առիթ է տւել մօտակայ բուլղոսներին, որոնք ցրւած էին լեռներում և բռնել էին բոլոր ճանապարհները, հաւաքել իրենց վրանները, դնալ քիչ աւելի հեռուն և աւելի համախմբւած լինել ու այդ կերպով լեռների որոշ մասը ազատ թողնել, որը հայերի համար շատ ձեռնտու է:

Կառավարութիւնը վերջի սպանութիւնների և դէպքերի վերաբերմամբ տկտիվ ոչ մի միջոցի չէ դիմել: Այդ է պատճառներից մէկը, որ դուցէ կուռղ ոյժերը ստիպւած լինին քոչին մի թեթեւ ձեւք տալ Թրքական սահմաններում՝ որով կարելի կը լինի թէ նրանց լեռ բարձրանալուն խոչընդոտ հանդիսանալ և թէ սպանւածների փոխարէն հատուցում ստանալ: Յաւ է ասել, որ աւազակաբարոյ սրիկաների հետ մեծահոգութիւնը ոչ մի արդիւնք չի տալիս: Ընդհակառակը նրանք աւելի լրբանում են: Հետաքրքրական է և այն, որ նրանց մէջ նկատուում է մի ինչ որ ընդհանուր տակտիկա, նախամտածւած և ծրագրւած գործունէութիւն:

Քաղաքի Թուրքերն էլ իրենց չափազանց համարձակ են պահում և առիթի սպասում: Նրանք ամենայն ազատութեամբ զինւած ման են գալիս թէ ճանապարհների վրայ և թէ քաղաքի մէջ իրենց մասում և մեր սահմաններում, իսկ հայը իհարկէ զրկւած է այդ արտօնութիւնից: Կառավարական պրովօկատորներ շատ կան քաղաքի մէջ: Արտագաղթումը հայերին մեծ վնաս հասցրեց:

Միլիցիայի հարցը, ճիշտ է, հերթական հարց է, բայց ներկայ պայմաններում դժուար իրագործելի: Ժողովուրդը ուժասպառ է եղել, հարեան թշնամին՝ ռսակալ և յիմար, իսկ կառավարութիւնը՝ պրովօկատոր: Գօրշապովը առաջնորդ չէ. նրա իրաւունքները սահմանափակւած են երևում, իսկ ինքը աչառու: Նա գաւուրց իվեր ոչինչ չէ արել շարունակ հայերին է մեղադրում, միևնոյն ժամանակ հանգստացնում ասելով՝ «Դուք ոչինչի մի ձեռնարկէք, ես ամեն բան կարգի կը բերեմ»: Թուրքերի՝ Ղարաղլաղի վրայ յարձակումից յետոյ՝ միայն երրորդ օրը կոզակներ ուղարկեց, որոնք բաւականացան չորս խեղճ ու կրակ Թուրքեր ձերբակալելով, ուրիշ ոչինչ Թուրքերը չեն կարողացել գիւղին առանձին վնաս հասցնել, միայն 14 գերւածներին, ինչպէս երևում է, կոտորել են: Օր չէ անցնում, որ շրջակայքում սպանութիւններ չը լինին:

ԳՈՐԾԱԴՈՒՆ

(Թուրքիկ)

Բնիկներ,

Այս մէկ տարւայ ընթացքում Թիֆլիսի բնուորութիւնը մեծ առաջադիմութիւն է արել իր դասակարգային գիտակցութեան տեսակետից, մասնակցելով Ռուսաստանի մեծ Յեղափոխութեան:

Բնուորութիւնը մեզանում՝ իր յաճախակի յեղափոխական բնուորութիւններով, արիւթեամբ տարած իր գործադուլներով կարճ ժամանակամիջոցում զգալ է տւել բուրժուազիային ու նրա ներկայացուցիչ՝ ուսու կառավարութեանը պրօլետարեատի յեղափոխական ոյժը, և՛ ստիպել նրանց խոշոր զիջումներ անել, կրճատել բնուորական աշխատանքի շահագործումը: Բնուորութիւնը կրթւել է յեղափոխական կռիւի մէջ և առաջադիմել:

նիչ, այլ ստեղծագործող ուժերին, ձգտող դեպի Ռուսաստանի վերածնությունը: Այն Զամառ, ինչպես միշտ, իրերի իսկական դրութեան անհասկացողութեան մեջ, անամօթ, ինչպես միշտ, մինչև յինիզմ, լիախորէն ինքնավատահ, անսկզբունք, զուրկ սրևէ քաղաքական բնութանուրի, զրկւած շատ ու քիչ լուրջ ինքնիշատակների ամենափոքր նշոյլը, նա առաջւայ նման յոյս ունի մնալ իր գիրքերում՝ սեխնների, բանտների, ու խողխողման օգնութեամբ, սքալիցութեամբ գեներալ Նահանգապետների մի ամբողջ վահանակի, որ անարգել շարունակում է իր բաշխողուկութիւնները «խտացրած զինուորական վիճակի» հովանու ներքոյ...

Անմտութիւն չէ՞ միթէ այս Նրան ներկայացնում են ծրագրական ուղերձ, իսկ նա դրան ստերեօտիպ կերպով պատասխանում է «Չեմ իմյլ տայ, յիր-ցան կ'անեմ»: Նրան դուռն են ցոյց տալիս և խնդրում պատուով հեռանալ, իսկ նա՞ առանց ամենափոքր շփոթման անդամ, պէտք պաշտպան եր դեկլարացիայի՝ հանդէս է բերում կէտակական իմաստութեան այնպիսի՝ անձարձակ և անփոթ կտրիչներ, որպիսիք են Ստիշինսկին և Գուրիսն: Նրան մեղադրում են մի շարք սպանութիւնների մեջ, իսկ նա դուռն է բերում դումայական ամբիօնը անհողի, անսիրտ ու օլտաթ Պաւլովին, որն և յայտարարում է, իլէ այդ սպանութիւնները կատարել են ըստ օրէնքի՝ և այսուհետեւ էլ կը կատարեն, նոյնպէս ըստ օրէնքի: Միթէ անամօթութեան դադարեցնելու չէ այս, միթէ սա մի եզակի հեղանակ չէ՞, հեղանակը դեպի տառապած, արեամբ ներկւած ժողովրդի սիրար:

Եւ չը նայած այս բոլորին, պետական դուռն շարունակում է իր նիտտերը, շարունակում է օրինազներ քննել հարցապնդումներ անել մինիստրներին: Տարիկեան պալատում ճառեր են հասում, ճառեր՝ խաղաղ և ցասկատ, ճառեր՝ հանգստացնող և բողբոջող, ու յանձնաժողովների աշխատանքները՝ օրինազներ, հողային հարցի, մահչւան պատճի և այլ խնդիրների վերաբերմամբ՝ առաջ են գնում անընդհատ... Իսկ պալատի պատերից դուրս, նոգիւլի կամայականութիւնը ըստ առաջւան, զլխարկը թէք դրած՝ անձարձակ շարունակում է իր գործը: Եւ ահա յաճախակի մարդու սիրտն ու հոգին լեցում է դառն, զայրացած զգացմունքով դեպի նրանց, որնք բազմած պատգամաւորական նստարանների վրայ՝ ճառեր են արտասանում՝ ճառեր՝ հանգստացնող, ճառեր՝ բողբոջաւ: Թե՛ անկան և լիովին հասկանալի զգացմունք, բայց հազիւ թէ արդար:

Պարզենք մեր միտքը: Այս քիչ համար այսօր դադարիչ չէ, որ դումայի կազմը բոլորովին այն չը դուրս եկաւ, որպիսին սպասում էր կառավարութիւնը: Նա երազում էր ունենալ սե-հարիւրակային դումա, նոյնպիսի մի դումայի էին սպասում նոյնպէս և հասարակութեան ծայրայեղ տարրերը: Սակայն իրականութիւնը չարդարացրեց ոչ այդ երազները և ոչ էլ սպասելիքները: Պատգամաւորական անթունները դրակցին «հին բեժիմ» համոզում հասարակը և ջերմ պաշտպանները ոչ միայն հասարակութեան, այլև աշխատաւոր մասանների շահերի: «Կարեանք»-ի շարքերին կից հանդէս եկաւ աշխատաւոր խումբը՝ ի մի ձուլելով իր դրօշակի տակ ուսուսական պարլամենտի ծայրայեղ տարրերը: Եւ այդ խմբի ներկայացրած ազդարային օրինազիծը երևան է դայիս որոշ չափով իբրև ձևափոխումն Սոցիալիստ-Յեղափոխականների ազդարային ծրագրի: 14 ներկայացուցիչներին կոչը ուղղած բանտներին, — պահպանել դուման, բացթողնելու պետական ինքնավարութեան: Այլև, ինչպիսի, Բախարսկի ինչի ճառեր և առհասարակ դումայի ամբողջ ընթացքը, հենց նրա դուրսութեան առաջին երկու ամսում՝ դրօշում են այնպիսի առեւտրութեամբ և արհամարհանքով դեպի կառավարութիւնը, որ վերջինը պետք է սկսէր մի քիչ խորհել էլ միայն նա ընդունակ լինէր առհասարակ մի սրևէ լուրջ մտածողութեան...

Եւս բոլորը միտանի զգալի կերպով բարձրացրեց դումայի վարկը Ռուսաստանի հասարակական կարծիքի առաջ: Իւրաքանչիւր օր պատգամաւորները ստանում են ստանեալներով ուղերձներ, նամակներ և հեռագրիւններ, բանու-

րական ընդլիւցիւններ, դիւզացիական համախոսականներ, որոնցով յանձնարարում է դումային մինչև վերջին ծայր կուրս մղել կառավարութեան դէմ, խտտանալով նրան համա-ժողովրդական աշակցութիւն «Առաջ դնուցէր համարձակ, հող և ազատութիւն պահանջեցէր համայն ժողովրդի համար, մի վհատեցէ՛ք, որովհետև բանի դուք մեր սուղի իցն էք դնում, մենք կը լինինք ձեր թիւն ու թիւ կուները: Մեռէք, բայց մի վերայարձէք առանց ստանալու այն բոլորը, ինչ խտտացել էք ձեզ ընտրողներին» — ահա այդ նամակների, հեռագրների, դիմումների և համախոսականների իմաստը:

Զամարձակ, առանց չափազանցութեան մեջ ընկնելու ըրտիկ, կարելի է տեսլ, որ ներկայումս բազմամասն Ռուսաստանի հայեացքը գարծրած է դեպի դուման, սովատանջ և սանձարձակ կամայականութեամբ արտաբերած ժողովրդի բոլոր յոյսերը ստանում են Տարիկեան պալատի շուրջը: Նոյնիսկ ուսուց ծայրայեղ կուսակցութիւնների երբեմն անհաշտ ներկայացուցիչներն անգամ զգում են, որ յարձակուել դումայի վրայ իրենց՝ որոշ չափով իրաւայի մեղադրանքների ամբողջ ծանրութեամբ նպատակաւորմար չէ ներկայումս ոչ ոք էին, որովհետև յարձակուել նրա վրայ ա յ ժ մ իր նշանակի գործել յօգուտ կառավարութեանն Նոյնիսկ Սոցիալիստ-Յեղափոխականների մարտական կազմը անհրաժեշտ սեպեց յայտարարել մամուլի միջոցով, որ նա դադարեցնում է իր տերրօրիստական գործունեութիւնը պարլամենտական նստաշրջանի ընթացքում: Նշանակում է, որ նա էլ մի ինչ որ բան է սպասում դումայից: Բայց ի՞նչ:

Առաջին անգամը չէ, որ Տարիկեան պալատի պատգամաւորական արիբունայից հնչում են յուսախաբ բառեր. «Մենք անգոր ենք, մեզ չեն լուում, դնանք մեր սները, ստենք ձնորոգիւններին, որ հասել է ժամը որ հենց իրենք իրենց ձնորոգիւններին պաշտպանեն իրենց սանակիս իրաւունքները, և կամ մնանք մեր փառաւոր պաշտօնատեղում» մինչև վերջ, սակայն դիմենք ժողովրդին մի կոչով՝ մեզ պաշտպանելու ոչ միայն խօսքով, այլ և գործով, թէկուզ ուժով եթէ ուրիշ ծար չը կայ: Սակայն այդ օրինակ յայտարարութիւնները արձագանք չէին գտնում դումայի մեծամասնութեան ուղեղների և սրտերի մէջ: Նա, այդ մեծամասնութիւնը՝ դեռ ևս չէ կարում իր յոյսերը բերօղիւրակայի դէմ սկսած կուրս խաղող վախճանի վերաբերմամբ, նա հաստատում է, որ դեռ հնարաւորութիւն կայ՝ խոյս տալու արեւահեղութիւնից: «Մենք ձեզ կը սպանենք օրինականութեամբ», սասց երբեմն Բեբելը գերմանական իշխանութեան ներկայացուցիչներին և այդ օրինականութեան՝ տակտիկը, ինչպէս երևում է իւրապրել է նոյնպէս ուսուց առաջին պարլամենտի մեծամասնութիւնը: Ահա թէ ինչու պատգամաւորները շարունակում են ճառել, բազմել յանձնաժողովներում, քննել օրինազներ և նոյնիսկ հարցապնդումներ անել ոչ մի հաւատ չը ներշնչող մինիստրներին: Նրանք գործում են առանց յետ ձուլելու իրենց ձեռքերը, նրանք ցանկանում են անել ինչ հնարաւոր է, որպէսզի արդարացնեն այն անասհաման և սրտաշարժ հաւատար, որը ցոյց տաին նրանց ընտրողները: Եւ ոչ մի կասկած չը կայ, որ պատգամաւորների որոշ մասը կանգ չի առնի և ոչ մի սպանալիքի առջև, միայն թէ մինչև վերջը հասցնէ սկսած գործը: Անեղահաւանականն այն է, որ դումայի մշակած օրինազներից և ոչ մեկը չի հաստատուի բարձր իշխանութեան կողմից և հեռուարք իրագործունեան չի գտնի կեանքի մէջ: Ինչ արած: Այն ժամանակ դուման մարդը խղճով կը կարողանայ ասել՝ fecit quod potuit, faciant meliora potentes!

Բայց արժէ՞ արդեօք դուրս կտարել դրա համար առելի լաւ չէ՞ միանգամայն մարքել հաշիւները կառավարութեան հետ և դիմել ժողովրդին, օրինակ, ընդհանուր ընտրութիւնների մի մանիֆեստով՝ հիմնադիր ժողովրդ կողմէլու: Եւ կամ — առելի լաւ — գինած սպասմանութիւն յարուցանել Սակայն դումայի ներկայ կազմը, չը նայած իր անգամներին շատերի ծայրայեղ արմատականութեան, այդ չէ կարող անել և չէ էլ յանկանում: Ինչու — մենք արդէն տեսանք: Ռեբելն ի՞նչ անել այսուհետև: Միթէ յիշուի սպա-

սեղ մինչև որ կառավարութիւնը ոչնչացնի մէկը միւսի յե-
տեկի դուռնայի բոլոր օրինագծերը: Բայց չէ՞ որ դա կը լի-
նի մի ծանր տանջանք մուրացիմանութեան հասցրած տա-
ւապեալ երկրի համար:

Ահա այսպիսի խոհերից է առաջ գալիս այն հակա-
դուռնայական անբարեացակամ զգացմունքը, որի մասին մենք
խօսեցինք վերև, զբացմունքը, կրկնում ենք, օրինական, բայց
հազիւ թէ արդարացի, որովհետև անհիմն է պահանջել
ն երկայ պատգամաւորներից աւելին, քան նրանք են անում:
իրենց վրայ դրած պատասխանատուութեան դիտարկու-
թեամբ ժողովրդի առջև, համաձայն իրենց խոհականու-
թեան և խղճի թելադրութեան:

Ծայրայեղ կուսակցութիւնները, ինչպէս յայտնի է, ան-
խուստիելի են համարում ընդհանուր զինւած ազատամ-
բութիւնը Ռուսաստանում: Հասար ինչո՞ւ այդ կուսակցու-
թիւնների պարագլուխներից շատերը այն համոզմունքին ե-
կան, որ հարկաւոր չէ դուռնայ վարկաբեկ անել հատարակա-
կան կործիքի առջև. սրտեղից ծագում առաւ այս սպա-
սողական առջադիւր՝ նրա վերաբերեալ՝ Նախ այն հանդա-
մանքից, որ զինւած ազատամբութեան անխուստիելի լի-
նելու համոզմունքի հետ միասին՝ նրանցից իւրաքանչիւրի
մէջ գեւ չէ մտած թշուառ Ռուսաստանը նորանոր արիւն-
հեղութիւններից ազատ պահելու կարելիութեան յոյսը,
իսկ յետոյ—և այդ ամենակարեւորն է—քաղաքական տար-
րական տակաւր թելադրում է նրանց, թէ չէ կարելի, ան-
նպատակալարմար և անարդար է յարձակուել մի հիմնարկու-
թեան վրայ, որին հաւատ է բնծայում համարեալ՝ ամբողջ
երկիրը և որի վրայ են դուռնայ, գտնէ ն երկայ մ ս մ ե ն-
ս ու լ լ, աշխատող լայն մասսաների վերջին յոյսերը:

Թող կենա՞ք ինքը արմատախիլ անի այդ յոյսը, թող
ժողովուրդը իր սեփական աչքերով տեսնի, թէ որքա՞ն ու-
նայն, միտմա է իր հաւատը դէպի բորձր իշխանութեան
պատրաստականութիւնը՝ դարձան անելու իր կարիքներին.
Թող իտրտակի միանգամ ընդ միշտ նրա վրասհաւթիւնը
դէպի ցարի բարեացակամութիւնը. թող հասկանայ, որ
երկրի լաւ մարդիկը՝ ժողովրդի սրտին ձօտիկ խանկա-
րին ընտրեալները անգործ են ազատութիւն և հանդսաւ-
թիւն առ նրան, քանի գեւ. դարձութիւն ունին ամենակա-
րով բիւրօ կր ա տի ա ն և նրան ներշնչող պայտասական
կա մ ա բ ի լ լ ա ն... և այն ժամանակ... այն ժամանակ
զայրացած հսկան ինքը իր սեփական ձեռքով կը հարթէ
պատուութեան ճանապարհը: Այդպէս է մտածում յեղափո-
խականը և—որքան էլ տխուր, որքան էլ սարսափելի է չը լինի
այդ—ասկայն պէտք է խոտովանել, որ նրա հաշիւների
մէջ աւելի ճշմարտութիւն կայ, քան թէ դուռնայի մեծա-
մասնութեան...

Հի մ ն ա դ ի բ ժ ո ղ ո Վ. Ձ ի ն է ա ծ ա պ ս տ ա մ-
բ ու թ իւ ն... Որքա՞ն թեթեւատուութեամբ են արտա-
տանում յաճախ մարտական այդ լուղունդները: Բայց չէ՞
որ նրանց յետեկի կանգնած է մի ամբողջ շարան արիւնտո
ուրականների, որոնք անխուստիելիօրէն կը վերածեն
արիւնտո իրականութեան հէնց այն նշանակալից օրը,
երբ այդ լուղունդները խօսքից գործի կ'անցնեն: Հասկանալի
է, որ աշխուրջ, գործնական յեղափոխականները կը ցանկա-
նային դիմաւորել այդ օրը ռազմական իրակատար պատրաս-
տականութեամբ, որպէսզի անխուստիելի ողբերգութիւնը
վերջանայ փաստացի յ ա ղ թ ու լ թ ե ա մ բ և ոչ թէ այն-
պէս ինչպէս եղաւ Մոսկովեան պատամբութեան տխուր
օրերին: Այդտեղ բաւական չէ քաղերի խնթութիւնը՝
այդտեղ հարկաւոր է, որ մասսաները միանգամ ընդ միշտ
և անդաւանալիօրէն գծուին անցեալի հետ, գծուին ոչ
միայն մաքուր այլ և սրտով: Այդտեղ հարկաւոր է—յու-
սահատութիւն.

Եւ ընթացիկ բոլոր դէպքերը տանում են դէպի այդ
կեար—դէպի գործնայ յուսահատութիւն...

Վ. ԱՐԱՐԱՏՍԻԻ

1 լուլիսի,

Թ Ե Ր Թ Օ Ն

ԿԵՆՌԱՆԻ ԹԱՂԱՍՏՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

(Թիւրքական բաներ)

IV

Պատկեր. Տարբերակի երեսները և մասնակցակցի միջև.
Ներսիս օրկիւ. Արիւնր սա ազգութեան և տեսիլի. Բանարկիպ-
կերի ընդամուր քիւր. Երակագործի:

Յանցանքները պատժելու համար թիւրքիայում, իհար-
կէ, կան օրէնքներ, և դրանք բոլորն էլ վատահ կարելի է
ասել շատ բարձր են թիւրքական արգարագատութեան
ընդհանուր մակերեսովից, որովհետև առնւած են թարգ-
մանաբար և կայր հետեւողութեամբ ֆրանսիական օրէնքից՝
առանց յաճախ լմբունելու նրանց հուսթիւնն ու իմաստը:
Կենքի մէջ այդ օրէնքները մնում են մեռած տառեր:
Պատժի չափը կախած է դատարանի բացարձակ կամքից՝
նայելով թէ ինչ վերաբերմունք ունի նա դէպի յանցաւորը՝
բոտ նրա ազգութեան, դիրքի, անձնական կապերի և մանա-
ւանդ նրա գործ դրած սկիներին:

Ընդհանրապէս առնելով թիւրքիայում ոչ մի յանցանք
այնքան խիտ չէ պատժոււմ, որքան քաղաքականը: Նա-
խորդ գլխում մեր բերած օրինակները բաւական խոշոր ա-
պացոյցներ են դրան: Ամենից քիչ պատիժ կող յանցանքը
այնտեղ աւազակութիւնն է: Յովարական պատիժը դրա դէմ
երեք տարի է: Բանտերից մեկում եղած 24 աւազակ բան-
տարկեալներից 23-ը երեք տարւայ պատիժ ունենին. միայն
մէկն էր 6 տարւայ դատապարտւած և այն էլ նրա համար,
որ տարիներ առաջ նայն յանցանքով նշանակւած պատիժը
վերջայնելայց յետոյ, նորից ձեռքակալեց և այդ պատճա-
սով կրկնակի պատիժ ստացաւ: Այդ երեք տարին, աւելի
ճիշտ երկու տարին (մէկ տարին ներում է, ինչպէս կը
տեսնենք վերջը) շատ չնչին պատիժ է համարում թիւր-
քիայում աւազակութիւնը արժեաւ գարձած և նրանով
հպարտ՝ չէրբէր քիւրդ, թիւրք, առնաւուս և այլ տարիե-
րի համար, որոնց կարծիքով մի կողքի վրայ պառկելով՝
իսկ երկու տարին կարելի է անցկայնել: Թերեւս մասամբ էլ
պատժի «թեթեւութիւն» է պատճառ ի շարս այլ բազմա-
թիւ պատճառների, որ թիւրքիայում աւազակութիւնը չէ
նստում և սահմանափակոււմ...

Միւս յանցանքները համեմատաբար աւելի խիտ են
պատժոււմ: Մարդասպանութիւնը, եթէ այդ կատարւած է
նախամտածւած կերպով, դատապարտոււմ է 15 տարւայ
թիւրքարութեան, ինքնապաշտպանութեան դէպքում՝ 3
տարւայ: Գողութիւնը 1—3 տարով: Բանաբարութիւնը՝
կատարւած աղջկայ թէ տղայի վրայ՝ դատապարտոււմ է
3 տարւայ բանտարկութեան:

Յանցանքների պատիժները փոխոււմ են, երբ սճիրը
կատարւած է մահաբանի կողմից քրիտոնեայի վերա-
բերմամբ և հակառակը: Հէնց աւազակութիւնը, որ, ինչպէս
ասացինք, թիւրք կառավարութեան տեսակէտով՝ համար-
տոււմ է ոչ ծանր պատժի արժանի մի գործ, դրա մեծ ա-
պացոյցներից մէկն է: Ինչպէս յայտնի է թիւրքիայում ա-
պացոյցներ են թարկուել քրիտոնեայ տարին է: Աւա-
զակութեան ենթարկուել քրիտոնեայի վերաբերմամբ
կառավարութեան են զիպչոււմ: Շատ դէպքեր են լի-
նուել, երբ աւազակները քարվանի առաջը կարելով, մահ-
մեզականների են շնորհւմ են հայերից, նրանց սպանւնքին
ձեռք չեն տալիս, իսկ մնացածը խլում և ուղած ձեռք
բաժանում են: Այդ շատ լաւ գիտէ կառավարութիւնը
գիտմամբ աւազակներին չը սարսափեցնելու համար ամենա-
թեթեւ պատիժն է բնտրել: Բայց եթէ գողացածը թիւր-
քի է պատիժն է բնտրել: Բայց եթէ գողացածը թիւր-
քի սպանւր է, լինի դա մի բարձ թէ մի չնչին զարդա-
բանը, նա աւելի արժէք ունի թիւրք կառավարութեան
բանը, նա աւելի արժէք ունի թիւրքի կառավարութեան
աչքում, քան հայի հարիւր սկի արժեքող մի հակ եւրո-

պական ապրանքը: Հայերը շատ գոհ կը լինէին եթէ ամեն մի աւազակութիւն գէթ այդչափ պատիժ ստանար. այդ էլ չը կայ: Երկրում կատարուող աւազակութիւնների հինգ տոկոսն իսկ չի պատժուում այդ լեթեմ պատժով: Պատիժն էլ տրուում է միայն այն դէպքում, երբ աւազակը պատահանա՞մբ գողացած ապրանքը որևէ քաղաքում ծախելիս ճանաչուում է թալանուած հայի կողմից, և կտուավարութիւնը աւազակին բացարձակ պաշտպան չը ներկայանալու համար՝ ստիպուում է ձերբակալել նրան:

Աւազակութիւնը կատարուած տեղում փնտրուող զուր գալ, ոտիկան զրկել, քննութիւն նշանակել, դրանք ձեռնարկել և անհետ կորսելու համար ստիպանքներ, տեսնելով աւազակներին, խորհուրդ են տալիս ձուռ վայրերում չը մնալ, այլ քաշուել հեռուները. իսկ իրենք գալիս են յայտնում, թէ աւազակներ չը կան, անհետացել են... Գրանով էլ խնդիրը փակուում է:

Բանտերում եղած ուսումնասիրութիւնից երևում է, որ մահապատիժների կողմից հայերի դէմ կատարուած ուժիւնները մնում են անպատիժ: Յաճախ կառավարութիւնը սպանուած հայերի դիակը անհետացնում է և բողոքող զազականներին մեղադրում զրպարտութեան մէջ: 1892 թ. ամառը 3 գէյթունցի հայեր սպանուեցին թիւրքաբնակ Գաղաղի և հայաբնակ Ֆնդըշակ գիւղերի մէջտեղը: Աստիկանութիւնը լայնուած պէս՝ գլուխ ունենալով բիրեաշին՝ գիշերով սեղ է հասնում, այրում դիակները ու հետքը անյայտացնում: Այն ինչ առաջուց արդէն այդ մասին արդէն լուր է տարածուած լինում ֆնդըշակ գիւղում և շատ գիւղացիներ հետաքրքրուելով՝ գնացած ու տեսած են լինում: Մի հրդատեան անունով պոլսեցի մի սարկաւազ, որ այդ միջոցին այնտեղ է գտնուելիս եղել՝ պատրիարքի կարգադրութեամբ, գիւղացիներից իմանալով եղելութիւնը, մի ուրիշ տեղ մի քանի ազգեցիկ հայերի պատմում է իրողութիւնը: Կառավարութիւնը հասկանալով թէ լուր տարածողը նա է, իսկոյն ձերբակալում է նրան՝ իբրև խռովութիւն առաջ բերելու դիտումով՝ սուտ լուրեր տարածողի: Ինչ խօսք, որ ֆնդըշակցիները, որոնք դիակները սեփական աչքերովն էին տեսել, ստիպուած ձերբակալուած իմանալով՝ վախեցած թէ մի գուցէ իրենք էլ նետուն բանտ, քննութեան ժամանակ ուրացան ամեն ինչ և միայն դրա շնորհիւ ազատ արձակուեցան, իսկ սարկաւազը դատապարտուեց մեկ ու կէս տարեան բանտարկութեան:

Մարաշի ամբողջ սանձակում (իր հինգ զազաները միասին) վեց տարւայ ընթացքում հայերի դէմ եղած անթիւ ուժիւններից միայն մէկը լեթեմ պատժի ենթարկուեց: Մարաշի թիւրքաբնակ գիւղում, որ միայն մի բանի բնտանիք թիւրքաբնակ հայ կայ, 1899 թ. մայիսին՝ 15 գիւնուած իբրքեր գիշերով յարձակուում են մի հայ տան վրայ և բռնի փախչում աղբիկը, որ նշանուած էր իր դրացի Արթիւնի հետ թիւրքական դատարանը 15 յանցաւորներից միայն մէկին—Մուլա Մատաֆային դատապարտուեց երեք տարւայ բանտարկութեան՝ և այն՝ ֆրանսիական հիւպատոսի ստիպողական պահանջներին գոհացնում տալու համար: Մինչդեռ օրէնքով տան վրայ կատարուած զինական յարձակումը 15 տարւայ պատիժ ունի: Գրա հետ միասին փետացու Արթիւնին և ոչ ամիս բանտում պահեցին, մեղադրելով, որ նա զէնքով դիմադրել է յարձակողներին... Թիւրքական արդարադատութեան մի փոքրիկ նմուշ է դա:

Գրան տրամադծօրէն հակառակ, թիւրք դատարանը խիստ ծանր պատիժ է տալիս հայերին, եթէ նրանք որևէ յանցանք են գործել իբրքերի դէմ: Հատուկից մի օրինակ 1900 թ. հոկտեմբերին երկու հայ երիտասարդ՝ գէյթունցի Վարդիւոր և կապանցի Յարութիւն՝ յարձակում գործեցին Անդրբնի մասերը թիւրք քաղաք մի ընտանիքի վրայ, սղամարդին վիրաւորեցին և կնոջը սպանեցին: Հազազիւն գէպը: Գա տեղի ունեցած սոսկ թալանելու մտքով: Բայց այդ պարզ ուժիւր մի ահագին քաղաքական փոթորի բարձրացրեց երկու ամբողջ վիլայեթներին—Ադանայի և Հայէպի շրջաններում: Ամեն կողմ զօրքեր, խտուութիւն, հալածանք: Չէթունի շրջանները Լցեցին զօրքերով ու վրիժառու թիւրք ամբողջ: Չէթունցիք ստիպուած եղան յանցաւորներին յանձնել, որոնք կարծ միջցում դատապարտ-

ւեցան առաջինը՝ մահուան, իսկ երկրորդը՝ հարիւր մեկ տարւայ բանտարկութեան: Այն ինչ միևնոյն բանում էր դա՞ծ 28 թիւրք մարդասպաններից միայն մէկն է հարիւր մեկ տարւայ բանտարկութեան դատապարտուել և այն 3 հարիւր—կնոջը, զօրքանչին և աներին—միանգամայն սպանելու համար:

Թիւրքիայում բոլոր բանտարկեալները, բացի քաղաքական յանցաւորներից ու բռնաբարութեան մէջ մեղադրուողներից, չեն լրացնում վճռուած դատապարտութեան ժամանակամիջոցը, այլ նրա երկու-երրորդ մասը: ԱՖը-Շահն է կոչող այդ ներման հնարել է սուլթան Համիդ իր թագաւորութեան առաջին տարւանից սկսած և որը գնալով այժմ օրէնքի կերպարանք է ստացել: Տարբերութիւնը նրա մէջն է, որ ներման դէպքում՝ հրամանը պէտք է դայ հեռագրով Պոլսից՝ սուլթանի իր ատէի համաձայն, որ տրուում է իբրքական մեծ տուններին՝ տարւայ ընթացքում 4—5 անգամ՝ Մէվլուտին (Մահմեդի ծննունդ) բայրամներին և սուլթանի ծննդեան ու գահակալութեան տուններին: Այդ հեռագրի համաձայն, նոյն օրն և եթ արձակուում են այն բանտարկեալները, որոնք լրացրել են իրենց պատժի երկու-երրորդ մասը: Ար այդ ներմուծ չէ տարածուած քաղաքական յանցաւորների վրայ, իբրև սուլթանի դերձխանութեան դէմ բողոքող ընդվզող տարրի, դա հասկանալի է, բայց որ սուլթանը այդ ներմուծը զրկում է նոյնպէս և բռնաբարութիւն կատարողներին, այդ է որ ներկայանում է իբրև մի մեծ թիւրքի մտայնութիւն՝ և յամենայն դէպս վերին աստիճանի անախորժ՝ քաղաքական յանցաւորների ինքնասիրութեան համար, որոնք ուրախ կը լինէին այդպիսի վիճակակիցներ չունենալու...

Գառնանք այժմ մի փոքր վիճակագրական համեմատութեան: Վերջում ենք իբրև յեռակէտ մի շրջան, ուր ապրում են թիւրքեր, հայեր, քիւրդեր և չէրքեզներ:

Մարաշի սանձակում, որի մէջ մտնում են Չէյթունի, Ալպիտանի, Անդրբնի, Ասիխանի և Բազարձիկի զազաները, ազգաբնակչութեան թիւն է մ 195 հազար, որից 109 հազարը թիւրք, 57 հազարը՝ հայ, 24 հազարը՝ քիւրդ և 5 հազարը՝ չէրքեզ: Վեց տարւայ ընթացքում այդ շրջանի բանտարկեալներին թիւրք երբէք չէ իջել 170-ից և չէ անցել 240-ից: Գրանից թիւրքերը՝ նազադային 122, առաւելագոյն 133, հայերը՝ 19 և 53, քիւրդերը՝ 25 և 48, չէրքեզները՝ 4 և 6: Նկատելի է հայ ու քիւրդ բանտարկեալների երբեմն խիստ աճուածը—հայերինը՝ իբր հեռուանք յաճախակի կրկնուող քաղաքական ձերբակալութիւնների, իսկ քիւրդերինը՝ աշխրեթական կռիւների պատճառով կատարուող խճախան ձերբակալութիւնների: Ըստ յ ա ն ց ա ն ք ի, այդ թիւից սովորական գողերը կազմում են 62 և 68, քաղաքական յանցաւորները՝ 12 և 43, մարդասպանները՝ 27 և 30, աւազակները՝ 21 և 24, աշխրեթական ընդհարումների և գլխաւորապէս աղջիկ փախչելու խնդիրով՝ 28 և 50, աղջկայ բռնաբարում՝ 13 և 16, սղայի բռնաբարում՝ 7 և 9:

Ե՛մէ հայ ընդհանուր բանտարկեալներից հաննք քաղաքական յանցաւորները, կը մնայ 7 և 10, որից երկուսը մարդասպաններ, իսկ մնացածը մանր գողեր: Համեմատելով ուժադրծների թիւրք ազգաբնակչութեան թիւի հետ, տեսնում ենք որ իւրուքանչիւր սուտ հազար բնակչին ընկնում է հայերի մէջ ձուռ երբեմն 1 և երբեմն 2 յանցաւոր, թիւրքերի մէջ 11 և 12, քիւրդերի մէջ 10 և 20, չէրքեզների մէջ 8 և 12: Մինչդեռ բանտարկեալների մէջ ընդհանուր առմամբ հայերը քաղաքական յանցաւորներ են, միևն աղգերից և ոչ մի քաղաքական յանցաւոր չը կայ: Թիւրքերի շրջանում ամեն տեսակ ուժիւններ կան խաւր, այնպէս որ դժուար է ասել թէ որ ձիւղն է աւելի զարգացած. մի բան որ աչքի է զարնում, դա՛ տղաների բռնաբարման ախտն է՝ որ տարածուած է միայն նրանց մէջ, այն էլ՝ քաղաքներում: Քիւրդերը յայտնի են գլխաւորապէս աշխրեթական կռիւների և աւազակութեան ձիւղերում, իսկ չէրքեզները միայն աւազակութեան մէջ:

Թիւրքիայում եղած ը ն դ հ ա ն ու ը բ բանտարկեալների թիւի մասին մտաւոր գաղափար կազմելու համար

գտնուում է այնպիսի մարդոց ձեռքում, ինչպես Ալեմանուս և Բրիան...

*

Հայոց եկեղեցու ներկայացուցչի վերջին կոնդակը, նը-
ւիրաւծ եկեղեցական ու համայնական թեման, ա-
ւանց հակացոյցի չանցաւ: Էջմիածնի մարտնչական 14 ան-
դամներ, ոմանք յայտնի իրենց խիստ պահպանողականու-
թեամբ, միւսները իրենց արատաւոր անցեալով, դիմեցին
կաթողիկոսին, մի «բողոքագրով», որի իսկական իմաստն է՝
չը զրկել հոգևորականութիւնը իր դարևոր արտօնութիւն-
ներէց, և թող տալ, որ նա շարունակէ տիրել և աղօթել,
աղօթել և տիրել... Իրաւունք ունեինք սպասելու, որ Հայ-
կական մեծ տագնապի այս սև օրերին՝ Հայոց կղերը, ինչ-
քան և պակասաւոր, այդ օրինակ յանդուգն ցոյց չ'անէր
ժողովրդի դէմ, որ մեր բոլոր տանջանքները և ցաւերի
միակ կրողն է ներկայ օրերին: Սակայն կղերը անուղղելի է
և անզգայ: Եւ մնում է, որ առաջիկայ Անտոնիանի թո-
ղովին՝ նա վճռական պատիժ ստանայ և մի անգամ ընդ միշտ
ճանաչի իր համեստ դերն ու տեղը: Այդ ժողովի գումար-
ման առիթով Գաշնակցութեան Արևելեան Բիւրոն հրա-
տարակէ է մի շրջաբերական, որի մէջ՝ ի միջի այլոց, առ-
ւած է. «Մեր ղեկավարող սկզբունքները այդ գործում պի-
տի լինին՝ 1) Աստուծոյ ժողովրդագրականութիւն՝ հասարա-
կական բնոյթ ունեցող բոլոր գործերում: 2) Քառանդամ
ընտրողական սիստեմ, բոլոր գործերում: 3) Ուսումնարան-
ները և կալուածների կառավարիչը բոլորովին զատել հո-
գևորականութիւնէից: 4) Հոգևորականներին թողնել մի-
միայն դաւանանքային և ծիսական մասը: և 5) Խղճի կա-
տարեալ ազատութիւն»:

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԱԶԻ

Տ Ե Ր Ր Օ Ր

Հ. Յ. Դ. Մ...-ի մարմնի վճռով տերրօի ենթարկեցաւ
Հիմ-Քաղաքի (Սալմաստ, Պարսկաստան) մէջ նոյն այդ
քաղաքի բնակիչներէն Սառայի լամ Յակոբ Գրիգորեանը—
յայտնի մատնիչ, ժողովրդի կեղծքիչ և մարտնչական փոխա-
մորդ Խոյի տաճկաց հիւսպատոսի: Ժողովուրդը անխտիր՝
հայ, հրէայ, թուրք՝ օրհնում է կտրիցի ձեռքը, որ վերջ
տաւ դաւանանք կենսաբնի: Տէրրօրիստները ազատ են:
21 մայիս, 1906.

Հ. Յ. Դ. Մ...-ի մարմնի
Հաստատեց՝ Հ. Յ. Դ. ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆՆԻ Կ. ԿՕՄԻՏԷ

Ն Ի Ի Ր Ա Տ Ի Ո Ւ Ի Թ Ի Ի Ն

Արեւմտեան Գիւրոն ստացած է՝

Ջու ից երիա—Մ. Թ.-էն ներ 25 Ժանն, Անյայտն 10 Ժր.:
Յրանսիա—Սէն-ժոսք՝ Ասլան Կարօէն 10 Ժր. նոյն հաղախէն
Mousha 5 Ժր.:

Գերմանիա.—Սոսոգարս եղբ. Յակ.-էն 10. 50.:
Ընդ. գումար 60 Ժր. 50 սան.:

Ալեքսանդրիոյ Ենթակալութիւն՝

Հանգանակ. զէնի համար 235 դանկան 20 փարս, նազարէր,
Նեան զէնի համար 228, Ջեռլ խմից անդամակար 130, ևս 10,
հոգանդաղ խմից 600, Ինձէնիօրից 97. 20, Մ. Կ.-ից սուգան՝ 20,
Բարեկենդանի հանգ. զէնի համար 214, Փորտրիկ խմից զէնի համար
89 դանկան: Գումար 1624 դան. ողջ:

Նսկանապոսի Կ. Կամիսէն՝

ԱՆԻՐԱՊԱՏԻ Կ.էի յունիս 20-ից մինչև դեկ. 30-ը 905 Բ.՝ Հե-
սեւեալ խմբից՝ Գոհարիկ 15, Շոքայ 4, Արեւսաւորաց 79. 90,
Երկաթ 21- 35, ևս 3. 80, Արեւսաւորաց 11, Վազգէն 8, Գոյնիս 4.
50, Կարօ 9. 75, Պեօ 8. 50, ևս 8. 50, ևս 9. 50, Գոյնիս 3. 50,
Թուման 10, Գոյնիս 4, Բաբկէն-Սիւնի 12. 60, Կայծակ 2. 55, Վազ-
գէն 4. 50, Ծաղիկ 11, Արաք գիւղի Անդրանիկ 50, Կարօ 7. 45,
Թուման 11. 25. Բաբկէն-Սիւնի 3. 10, Վազգէն 22, Կոկոն 4. 15,

Արեւսաւորաց 12, Երկաթ 8, Շոքայ 6. 20, Սերով-փաւա 12. 55,
Տալուրիկ 8, Անդրանիկ 11. 25, Պեօ 24. Գոհարիկ 20, ևս 8, Ջաւօ
26, Յասմիկ 8, Ջալալանց 214. 50, Ն. Ն. (սուգան) 500, Հանգանա-
կած հարսանիքում 2. 22, ևս 11. 70, ևս 36. 71, Նոյնիս 24 Անկ-
րայ. Բ. Ենթակէի սաւ երեկոյցից 170, Հանգանակութիւն հարսա-
նիքում Հրայրի միջ. 15. 10, Սերով-փաւա խ. սաւ երեկոյցից 71.53,
Կայծակ խ. ներ 5: ԳԱԻԻԱ ԵՆԹԱԿ. հանգանակութիւն 69. 50, ևս
անկամակար 70. 50, ևս 10, ևս Վասիկ 79, ևս ներ մի հաս
„Մարտիկի“ հրաց. 10 հաս փամփ. ՍԱՀՄԱՆԱՑԵՐՈՒ ԵՆԹԱԿ. 30;
„ՈՍԿԵՄԱՅՐ“ ԵՆԹԱԿ. 2 անդորրագրով անգամակ. յունիս-սեպտ.
Կալոյոս բերդ 56, Սարսափ 19. 50, Ռեօնի 62, Ջէյրոն 56. 50,
Հրաբուխ 13. 85, Բաճքի 32, Արմուրի 17, Երազ 18. 25, Կայծակ
34. 50, Ջրապետ 28. 44, Անդրանիկ 36, Գալիս-Բէկ 19. 80; ԱՌԱՋ
ԵՆԹԱԿ-է ներ usացած 500 հաս N°1 ա. Մեօնի հայերից հաւաքած Կա-
րօյի միջիցով, Արաւսուներ ԸՆՎ. Ս. Յ. 100 դրան, Գ. Տս. 50, Օսարիկ
60, Էն օր. 50, Գ. Պեօ. 20, Գիւղական մանուկ 61, Կ. Ն. Գ. 70, Սպող
60, Յ. Բաղ. 30, Տ. Բոչ. 30, Պ. ջան 10, Ա. աղ. 30, Ա. Տ. Յով. 10,
Ե. Գր. 200, Պ. Գե. 80, Խ. Գ. 30, Անճիմի 30, ՈՒՆ 80, Ա. Մի. 200,
Շանք 20, Ասգ. 30, Յ. Յ. Հեռ 250: Գումար 2393 ռուբլի 82 կ.:

ԿԱՊՈՅՏ ԴԵՏԻ „ԱՆԱՐԱՏ“ ԵՆԹԱԿ. 1904 հոկտեմբերից սկսեալ
մինչև 1906 յունւարի 10-ը բոլոր խմբերից ստացած է անամակար
870. 44, Տուգան՝ Վան գիւղում 31, 1905 և 1906 Ջրօրհնէի սօնե-
րին հանգանակած 190. 25: Գումարն է 1091 ր. 69 կ.:

ԿԱՐՄԻՐ-ԺԱՅՈՒ Ենթակ. է 1905 Բ.՝ Անյանակար. Կարմիր Ժայռ.
խ. 178, Առաջի Բայլ խ. 72, Առաջի յոյս խ. 4, Կարմիր Խաչ 71, 50
Վարաղմ. Վրլ.Վ. Անի. 15. 35, Անդրան. Ալիխ. Հրայր. 22. 15, Նւր-
նի անդորրագ. Կարմիր Ժայռ 450, Ն առանց անդ. Կարմիր Ժայռ.
455, Ն Երկու անհասից 500, Աւեթիլից Կարմիր Ժայռ 168, ևս Ա-
ռաջի յոյս 24, ևս Առաջի Բայլ 43. 65, Համերից 21, Տուգան՝ 16,
Իրեկից և Գարեբից 32. 75, Ծախած իրերից 194, Խնչոյից 29. 21,
Վինակախաղից 3. 15, Այլ ևս այլ 27. 20: Գումար 2340 ր. 63 կ.:

ԲԱՆԴԻԱՅՐ ԲԱՆԴԻԱՅՐ Ենթակ. էից 1905 Բ. հոկտեմբերից մինչև
դեկտեմբերի վերջը՝ Ենեւեալ խմբերից՝ Հերոս 18, Աւոս Երկաթ 16.30,
Մամիկոնեան 14, Հերոս 18, Աւոս Երկաթ 17. 30, Մամիկոնեան 12,
Կայծակ 7, Հերոս 15. 50, Աւոս Երկաթ 16. 30, Մամիկոնեան 18,
Կայծակ 7, Սուրհանդակ 5. 25, Աւոս Երկաթ 131: 1906 Բ. յունւար
1 ից ապրիլի 18՝ Հեօնեալ խմբերից Կայծակ 7. 50, Հերոս 16. 50,
Սուրհանդակ 3. 05, Մամիկոնեան 8. 50 Կայծակ 7. 50, Հերոս 18. 50,
Սուրհանդակ 3 05, Մամիկոնեան 10. 50, Գոյր խ. հանգանակած 71,
Երեկոյցից 150, Ապառաժից 30, Մի ուրից 1, Տուգան՝ մեից 10, ևս
Կորսնից 6, Խնչոյից 35, Խորհուրդ մեից 30, ներ Պ. Գ. 30: Գումար
733 ր. 85 կ.:

Անգամուր գումար 6559 ռուբլի 99 կոպէկ:

Պալանեան Կեդր. Կամիսէն՝

Պուրէթի Ենթակալութի 1906 յունւար—մարտ:
Փոքրիկ Սեպտեմ 500 Ժրանկ, Անանիս 200, Վազգէն խ. ընկերնե-
րէ 170, Սար 100, Ե. Ա. 50, Վաքան 40, Շ. Է. 30, Ա. Թ. 35, Ս. Մ.
30, Տ. Փ. 30, Յ. Փ. 30, Խ. Մ., Ե. Ս., Կ. Պ., Օ. Զ., Ա. Ճ. Եղբ. Գր., Յ.
Տ., Դ. Ա., Ա. Խ., Ա. Բ., Գ. Գ., Ե. Գ., Յ. Խ., Կ. Մ., Գ. Գ., Խ. Յ., 20-ա-
կան: Ա. Յ., Ա. Խ., Կ. Պ. 15-ական: Չ. Մ., Գ. Ա., Խ. Փ., Գ. Ի., Կ. Ի., Մ.
Բ., Ե. Բ., Յ. Պ., Ս. Գ., Մ. Յ., Ա. Մ., Թ. Ն., Ա. Գ., Յ. Պ., Յ. Պ., Ա. Թ.,
Ա. Թ., Յ. Ա., Կ. Շ., Պ. Մ., Կ. Ա., 10-ական. Յ. Թ., Մ. Թ., Թ. Մ., Յ. Կ.,
Ո. Կ., Եղբ. Խ. Ն., Յ. Ա., Խ. Մ., Թ. Կ., Կ. Մ., Մ. Օ., Մ. Լ., Ա. Փ., Թ. Խ.,
Բ. Ա., Ա. Պ., Մ. Պ., Ս. Ս., Յ. Ս., Ա. Պ., Վ. Փ., Պ. Ե., Գ. Ս., Օ. Գ., Ն.
Իււ., Թ. Յ., Մ. Գ., Գ. Ն., Մ. Կ., Յ. Ա., Յ. Մ., Յ. Կ., Տիկ. Փ., Մ. Տ., Յ. Ե.,
Մ. Յ., Պ. Թ., Կ. Մ., Կ. Մ., Կ. Բ., Հնի. Յ., Մ. Յ., Ա. Մաւ., Մի. Ս., Գ. Պ.,
Կ. Վ., Օ. Ա., Ա. Պ., Ա. Զ., Օ. Գ., Յ. Բ., Պ. Խ., Լ. Խ., Ն. Յ., 5-ական: Ե.
Մ. 8, Մ. Կ., Կ. Փ., 4-ական: Մ. Ե., Յ. Մ., Յ. Մ., Գ. Մ., Ն. Մ., Կ. Պ., Վ.
Յ., Ն. Յ., Յ. Պ., Օ. Մ., Մ. Մ., Ա. Յ., Մ. ՏԵՐ Մ., Բ. Բ., Տ. Մ., Յ. Բ., Կ. Յ.,
Թ. Պ., Օ. Շ., Մ. Պ., Յ. Մ., Ա. Յ., Գ. Մ., Գ. Մ., Պ. Մ., Փ. Մ., Ի. Թ., Հ. Մ., Մ.
Վ., Ե. Մ., Ն. Ի., Յ. Կ., Ե. Ի., Ա. Պ., Ա. Ն., Խ. Պ., ՈՒՆ, Ա. Յ., Լ. Յ., Յ. Հ.,
Գ. Վ., Գ. Տ., Կ. Ե., Մ. Պ., Գ. Թ., Յ. Փ., Պ. Պ., Կ. Հ., Մ. Մ., Մ. Գ., Գ. Մ.,
Մ. Ա., Մ. Ս., Շ. Մ., Վ. Շ., Կ. Մ., Կ. Փ., Վ. Զ., Բ. Մ., Մ. Վ., Ո. Պ., 2-ա-
կան: Ա. Մ. 2. 50, Բ. Գ., Հ. Տ. 1. 50-ական: Գ. Խ., Ա. Մ., Գ. Մ., Մ.
Յ., Գ. Պ., Ջարէն, Խ. Մ., Յ. Մ., Հ. Ա., Մրայ. Տիգրան, Լ. Թ., Ա. Գ.,
Մ. Մ., Մ. Ս., Ա. Ա., ՏԵՐ Յ., 1-ական: Տիկանց հանգանակութեան 325-
50: 1906-ի յունվ. փետ. մարտ անամակարներ Ենեւեալ խմբերից՝
Արաք սիկն- 44 Ժրանկ, Շախտի սիկն- 31, Կովկաս 54, Երկրագ 36,
Վազգէն 41, Կայծակ 30, Յեղայի 42, Սեօնեան 35, Անդրանիկ 60.
Ջէյրոն 34, ևս հանգանակութեան առիթով Վանցօ Բեթրօն 700 Ժր.:
Գումար 3709 Ժրանկ 50 սանթիւն.